

İşçiler Greve Karşı: 1947 Sendikacılığının İlk Yıllarında Grev Tartışmaları¹

Görkem Akgöz, Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü,
e-posta: gorkemakgoz@yahoo.com

Özet

Grev hakkı 1947 sendikacılığının ilk yıllarında, işçi kamuoyunu en çok meşgul eden tartışma konularından biridir ve sendikalı işçilerin içinde buldukları çalışma koşulları, devlet-toplum ilişkileri ve sendikal siyaset hakkındaki görüşlerini açıkladıkları bağlamı oluşturur. Endüstriyel ilişkilerin giderek enformel olmaktan uzaklaşıp formelleştiği ve işçi sınıfının, siyasi partiler arasında artan rekabet ortamında önemli bir siyasal güce tekabül ettiği bir dönemde, işçilerin grev hakkı tartışmaları çerçevesinde öne sürdükleri fikirler ve kullandıkları dil, işçi sınıfı kimliğinin ve siyasetinin doğru analiz edilebilmesi açısından merkezi önem taşır. Bu tartışmalar aynı zamanda işçilerin sendikal hareket hakkındaki vizyonları, stratejileri ve eleştirileri hakkında da önemli ipuçları içerir. Sendikal hareketin grev hakkı tartışmaları yüzünden parçalandığı, işçilerin siyasi parti tercihlerinin gittikçe daha görünür olduğu bir dönemde yapılan grev hakkı tartışmaları, bir kuşak işçinin siyasallaşma/siyasal tercihlerinin değişim sürecinin takibine olanak sağlar. Bu tartışmalarda işçilerin referans noktaları ne olmuştur? Grev hakkını savunan ve bu hakka karşı çıkan işçilerin argümanları nelerdir? Bu soruların cevapları işçi sınıfı dilinin, özellikle de işçilerin özalgıları ve öztemsillerinin bu dönemde geçirdiği değişimi görmek açısından da önem taşır. Son olarak, grev hakkı tartışmaları, literatürde yeterince üzerinde durulmayan bir konu olan işçi sınıfı arasındaki fikir ayrışmalarını somut bir biçimde göstermesi açısından önemlidir. İşçilerin çoğu zaman kavramsallaştırıldıkları gibi homojen bir kitle olmadıkları bu tartışmalara yakından bakınca açık hale gelir.

Emek tarihçiliği açısından bu denli zengin malzeme içermesine rağmen, grev hakkı tartışmaları bugüne kadar iki büyük siyasi parti arasında artan rekabetin bir yansıması olarak algılanmıştır. Bu bakış açısında, işçiler neredeyse bu rekabet bağlamında siyasetçiler tarafından araçsallaştırılmışlardır. Ancak, iç siyasetin dinamiklerinin tümünden değiştiği bir dönemde, işçileri bu dinamizmin pasif izleyicileri olarak düşünmek büyük bir hata olacaktır. İşçilerin deneyimlerinin ve örgütlü emek hareketi hakkındaki fikirlerinin takibine olanak tanıyan grev hakkı tartışmalarını bu gözle incelemek, onların rasyonel toplumsal aktörler olarak anlaşılmaları açısından önemlidir. 1947 sendikacılığının başlangıcından Demokrat Parti'nin iktidara geldiği Mayıs 1950 tarihine kadarki dönemde, işçilerin grev hakkı lehinde ve aleyhinde görüşlerini inceleyen bu çalışma, erken Cumhuriyet dönemi emek tarihi hakkındaki olgusal kavrayışımızı geliştirmenin yanında, aynı zamanda bu döneme ait yargılarımızın kiminin yeniden düşünmeye muhtaç olduğunu da gösterme amacı taşır.

Anahtar Sözcükler: Emek tarihi, işçi sınıfı, 1947 sendikacılığı, grev hakkı, iş ihtilafları

Workers against the Right to Strike: The Right to Strike Debates in 1947 Trade Unionism

The right to strike was one of the most prominent public debates the young trade union movement had in the late 1940s. These debates formed the context in which trade unionists elaborated on working conditions, state-labor relations and trade union politics. The period under discussion witnessed a transition from an unformalized to a formalized industrial relation and an increase in the working class' political power within the context of heightening competition between political parties after more than twenty years of single party rule. The analysis of workers' opinions on the right to strike and their choice of language to express these opinions have central value in understanding the working class identity and politics. These debates also provide insights on workers' visions, strategies and criticisms on trade unionism in a period when the trade union movement fragmented.

Moreover, as workers' political choices changed in the context of these debates, we could also learn about workers' processes of politicization and the change of their political behavior. What were the references workers used in these debates? What were the main arguments of workers defending and objecting the right to strike? The answers of these questions are important to track the changes in working-class language, especially pertaining to their self-perceptions and self-representations. Last but not least, these debates reveal an understudied aspect of Turkish working-class history by focusing on the disagreements within the working-class, which portrays a different picture from the homogenous, unified mass.

Although they include such a rich array of material for labor history, these debates have mostly been regarded as the reflection of the increasing competition between the two leading parties. Within this perspective, workers' agency is denied; they appear to be instrumentalized by politicians. However, in a period when national politics underwent a fundamental change, it would be a mistake to conceptualize workers as a passive audience of such dynamism. Analyzing the right to strike debates with a keen interest on workers' experiences and their opinions on trade union politics is important in order to picture them as rational social actors. With such a perspective, this article looks at the debates on the right to strike between the beginning of the trade union movement and the rise to power of the Democrat Party in 1950. It aims at not only adding to our knowledge on the early Republican period, but also demonstrating that some of our conclusions on this period need to be rethought.

Key Words: Labor history, working class, 1947 trade union movement, the right to strike, labor dispute

Giriş

Erken Cumhuriyet döneminin son, 1947 sendikacılığının ilk yıllarında, sendikali işçi kamuoyunu meşgul eden konuların başında grev hakkı tartışmaları gelir.

1950 genel seçimleri yaklaşırken yoğunluğu giderek artan grev tartışmaları, sendikal işçilerin içinde buldukları çalışma koşulları, devlet-toplum ilişkileri ve sendikal siyaset hakkındaki görüşlerini açıkladıkları bağlamı oluşturur. Bu tartışmalarda ilginç olan yan, grev hakkı aleyhinde ateşli bir kampanya yürüten iktidar partisi CHP'nin, sendikal işçiler arasında azımsanmayacak sayıda destekçi bulmuş olmasıdır. Grev hakkının tanınmasının işçilerin felaketine neden olacağını iddia edecek kadar ileri giden bu işçilerin temel argümanları nelerdir? Elinizdeki çalışmanın temel sorusu budur.

1950 yılındaki genel seçim kampanyası sürecinde, çalışma ilişkileri iki rakip siyasi partinin de giderek daha yakından ilgilendiği konular arasına girmiş, grev hakkı tartışmaları partiler arası mücadelenin en önemli konularından birini oluşturmuştur (*Cumhuriyet*, 5.2.1950).² 1946'dan başlayarak 1950 seçimlerine kadar uzanan dönem, siyasal kültürün ve dilin dinamik bir değişim sürecine girişine sahne oldu; demokrasi ve hürriyet kavramları hakkındaki tartışmalar siyasal hayatın önemli bir parçası hale geldi (Kasaba, 1993; Sunar, 2004; Yıldırım, 2008). Genel olarak sendikal siyaset, özel olarak grev hakkı tartışmalarında, işçi sınıfı hareketinin söylemsel pratikleri gittikçe demokrasi, özgürlük, yurttaşlık hakları, eşitlik, adalet, sömürü, diktatörlük gibi kavramlar üzerinden şekillendi.³

Siyasi söylemin böylesi dinamik bir değişim sürecinde olduğu bu dönemde, işçilerin grev hakkı ile ilgili tartışmalarda kullandıkları dil, sadece grev hakkı konusunda değil, sendikal işleyiş ve sendikaların siyasi partilerden bağımsızlığı konularında da önemli ipuçları barındırır. Sendikaların varlık nedenleri ve siyasal iktidarla ilişkileri konuları, sendikal hareketi parçalanmaya sürükleyen bu tartışmalar çerçevesinde detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bu tartışmaların izlenmesi aynı zamanda, sendikal işçilerin özalgıları ve öztemsilleri, 'Türk işçisi' kimliğinin farklı tasavvurları gibi konularda da verimli olacaktır. Grev hakkının, çalışma ilişkilerinin hemen her veçhesinde olduğu gibi milliyetçilik ile yakından ilgilendirildiği bir söylemsel bağlamda, bu hakkın lehinde ve aleyhinde savunulan görüşlerin meşruiyetine dair iddialar, bu özalgıların ve öztemsillerin zengin bir dökümünü içerir. Literatürde yeterince üzerinde durulmayan bir konu olan işçi sınıfının kendi arasındaki fikir ayrışmalarını somut bir biçimde göstermeleri nedeniyle de bu tartışmalar önemlidir. Grev hakkı gibi hayati bir meselede bile kıyasıya bir fikir ayrılığı yaşayan sendikal işçilerin, çoğu zaman kavramsallaştırdıkları gibi homojen bir kitle olmadıkları bu tartışmalara yakından bakınca açık hale gelir. Son olarak, DP'nin sendikalar üzerinde etkili olabilmek ve işçi sınıfının desteğini kazanmak için kullandığı grev vaadi (Işıklı, 1992: 334) ve sonrasında bu vaadin yerine getirilmemesinin yarattığı sonuçlar, işçi sınıfının bu dönemdeki siyasal tercihlerini anlamak açısından önemli nüveler sunar. Bu açıdan, grev hakkı konusunda yapılan tartışmaları

takip etmek, bir kuşak işçinin siyasallaşması ve siyasal tercihlerinin değişmesi sürecini anlamamıza da olanak tanır.

Emek tarihçiliği açısından bu denli zengin malzeme içermesine rağmen, grev hakkı tartışmaları bugüne kadar iki büyük siyasi parti arasında artan rekabetin işçi sınıfı üzerindeki bir yansıması olarak algılanmış, işçilerin bu rekabet bağlamında siyasetçiler tarafından araçsallaştırıldığı izlenimi yaratılmıştır. Ancak, bir yandan iç siyasetin büyük dalgalanmalara uğradığı, diğer yandan Türkiye'nin yeni uluslararası düzenin bir parçası olma hedefini benimsediği böylesi bir dönemde, işçileri bu dinamizmin pasif izleyicileri olarak düşünmek büyük bir hata olacaktır. İki büyük siyasi partinin bu dönemde sendikal hareket üzerinde etkili olma gayretleri açık olsa da, işçilerin bu tartışmalarda öne sürdükleri fikirleri, bu fikirlerin dayanağını oluşturan sınıf deneyimlerini ve bu fikirlerin ifade edildiği işçi dilini analiz etmek, onların rasyonel toplumsal aktörler olarak anlaşılmasını açısından önemlidir. 1947 sendikacılığının başlangıcından Demokrat Parti'nin iktidara geldiği Mayıs 1950 tarihine kadarki dönemde, işçilerin grev hakkı lehinde ve aleyhinde görüşlerini inceleyen bu çalışma, erken Cumhuriyet dönemi emek tarihi hakkındaki olgusal kavrayışımızı geliştirmenin yanında, aynı zamanda bu döneme ait yargılarımızın kiminin yeniden düşünmeye muhtaç olduğunu da gösterme amacı taşır.

Grev Hakkı ve Devletçilik İlkesi

Türkiye'de grev, 1936 tarihli 3008 sayılı İş Kanunu'nun 72. maddesince yasaklanmıştır. Kemal Sülker'in (1976b: 64) aktardığına göre, Cemiyetler Kanunu'nda 5 Haziran 1946'da yapılan değişiklikle sınıf esasına dayalı cemiyet kurma yasağı kalktıktan sonra, işçiler grev hakkını yeniden istemeye ve bu hakkı elde etmek için mücadele vermeye başlamışlardır. Sosyalistlerin etkin olduğu kısa süreli 1946 sendikacılığının sıkıyönetim eliyle sonlandırılmasından sonra, 1947 yılının Şubat ayında Sendikalar Kanunu'nun Meclis'te görüşülmesi sırasında, grev hakkı tartışmaları hız kazanmıştır. Bu tartışmaların merkezinde grev hakkının demokrasiyle ilişkisi ve DP'lilerin CHP'lileri demokrasi ve hürriyet kavramları üzerinden kıyasıya eleştirileri yer almıştır. Bu kavramların yorumlanmasındaki esneklik payı bir hayli geniştir. Örneğin, DP'li milletvekili Fuad Köprülü demokrasi icabı olduğu iddia edilen Sendikalar Kanunu'nun grev hakkı tanınmadan yapılmasının gösteriştten öteye gitmeyeceğini söylerken, CHP'li bir milletvekili, çalışmak isteyen işçilerin çalıştırılmamasına neden olacağı için grev hakkının anti demokratik olduğunu savunmuştur⁴ (Koç, 1990: 13; TBMM Zabıt Ceridesi, 20.02.1947: 307 - 308).

CHP'li vekillerin grev hakkına karşı çıkarken öne sürdükleri temel savlar, William Hale'in 1930'ların ekonomi politikalarının şekillendiği ideolojik çerçevenin

analizini yaptığı çalışmasında öne sürdüğü savı destekler niteliktedir. Hale, devletçiliğin resmi tanımını, ülkenin şartlarına göre şekillenen “yerli bir bitkiye” benzetir ve buna kanıt olarak Mustafa Kemal’in 1936 tarihli İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı’nın önsözünde yer alan tanımlamasını alıntılar: “Türkiye’nin tatbik ettiği devletçilik sistemi, on dokuzuncu asırdan beri sosyalizm nazariyecilerinin ileri sürdükleri fikirlerden alınarak tercüme edilmiş bir sistem değildir. Bu Türkiye’nin ihtiyaçlarından doğmuş, Türkiye’ye has bir sistemdir” (1980: 105). Bu tanımlama ilerleyen yıllarda pek çok alanda işçi sınıfı hareketinin kontrol altına alınması açısından işlevli olmuştur. Türk devletçiliğinin, liberal ekonomilerde sınıf mücadelesi olduğu için ihtiyaç duyulan grevlere gerek bırakmayan bir yapı olduğu savı üzerinden şekillenen grev hakkı tartışmaları hiç şüphesiz bu alanların başında gelmiştir.⁵

Devletçilik ilkesinin grev ve lokavt düzenlemeleriyle yakın ilgisi, bu ilkenin parti programına ilk kez girdiği 1935 Parti Büyük Kurultayı’nda açıkça dile getirilmiştir. Toplumsal sınıfların varlığını, ulusal birlik ideolojisi çerçevesinde reddeden CHP’nin 1935 programı, çalışma ilişkileri hakkında 1936 tarihli İş Kanunu’nun habercisi olma niteliğinde nüveler taşımaktadır. Devletçilik uygulamasının başlangıcından üç sene sonra, yoğun eleştiriler karşısında yazılmış bu programda, sayısı giderek artan işçi sınıfının doğurduğu sınıf mücadelesi tehlikesine karşı parti Genel Sekreteri Recep Peker grev ve lokavtın yasaklanmasını şu sözlerle savunur:

Onun için yeni doğan bu işçi sınıfının patronlarla münasebatı noktasını bütün parti programının baştan aşağıya yazılışında ve anlaşılışında ruh olan ahenk, anlaşma, uyuşma haline irca ediyor. Aralarında uyuşma yolu yetmezse devletin koyacağı hakem yolu çatışmaları önliyecektir. Programda Türkiye’de grev ve luk-avt sınıf çarpışması yasak edilecektir. (Bravo sesleri) Fakat bu yasak oluşun yanında, herhangi bir sermayedar fikrinin, kendisi kadar bu memleketin halkçılık zihniyetinden dolayı, bir evladı olan işçiyi, haksız yolda tazyik edememesini temin etmek te lazımdır. Onun yanında bir işçi kitlesinin topluluğuna tesanüd kabiliyetine güvenerek devlet varlığına esas olan sanayi mevcudiyetini tahrib etmesine de müsaid bulunmamak gerekir. Bunun için grev ve luk-avtı yasak eden yeni programımız onun yanında işçi ile iş verenin münasebetlerinde, anlaşmalarını esas olarak koyuyor (*Akşam*, 14.5.1935).

Tahkim mekanizmasının, sınıf mücadelesinin bir aracı olarak tanımlanan grevlere alternatif gösterildiği bu konuşma, CHP’nin 1940’ların sonunda grev hakkı aleyhindeki temel argümanlarının dayanağı olmuştur.

5018 sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun 1947 yılında Meclis’te tartışılırken, Çalışma Bakanı Sadi İrmak bir kez daha

liberalizmle karşıtlık ilişkisi içinde tanımladığı devletçilik prensibinin grevi bir hak arama yöntemi olarak boşa düşürdüğünü vurgulamıştır. Çalışma Bakanı'nın iddiasına göre, liberal rejimlerde devlet ekonomik ve sosyal faaliyetlere aktif olarak müdahale etmediğinden, sınıflar davalarını kendi aralarında hallederler. Devletçilik prensibinin uygulandığı Türkiye'deyse devlet sınıflar arasında hakem olmayı kabul etmiştir.⁶ Çalışma Bakanı'nın bu beyanatını destekleyen Manisa milletvekili Muammer Alakant, daha da ileri giderek liberalizmin "amele kütlesini" zavallı bir hale getirdiğinden grev hakkının bir zorunluluk olarak ortaya çıktığını, Türkiye'deyse devletçilik rejiminin işçi haklarını zaten koruyor olmasının "milli menfaatlere muhalif olan grev müessesesini" lüzumsuz kıldığını iddia etmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 20.02.1947: 308). Bu fikir işçilerin bir kısmı tarafından da paylaşılmış, rejimin kendine özgü olduğu iddiası, bazen liberalizm bazen de sosyalizme kıyasla grevin gereksizliği noktasında kanıt olarak kullanılmıştır.⁷

Bu tartışmaların alt metninde, devletin toplumsal hayatın tüm alanlarını düzenleyen sınıflardan bağımsız bir kurumsal yapı olduğu fikri yatmaktadır. 1930'ların devletçilik ve milliyetçilik ideolojilerinin, devletin bekasını ulusun bekasıyla özdeşleştirdiği ve üstü örtük bir biçimde de olsa, devlete güven duymayı vatansızlığın bir şartı olarak tanımladığı düşünüldüğünde, grev hakkının savunulması, görevini yerine getiremeyen ya da güvenilemez bir devlet iması taşımaktadır. Örneğin aşağıda detaylı bir şekilde anlatılan 1949 tarihli Adana nutkunda, Çalışma Bakanı grevi "devletin, devlet olarak vazifesini yapamadığı yerlerde kullanılan köhne bir silah" olarak tanımlamıştır (Sülker, 1976b: 68). Devletin hakemliği hakkında yapılan adalet vurgusunun merkeziliği de bu açıdan önemlidir. 10 Kasım 1949'da katıldığı Garsonlar Sendikası Kongresi'nde, Çalışma Bakanı, sendika başkanının grev yanlısı beyanatına cevap verirken devletçilik rejiminin dayanakları arasında devletin yalnız maddi asayışı değil, aynı zamanda zümrenin zümreyi istismar etmesini, sömürmesini önleyecek olmasını da saymış, "vatandaş zümreleri arasında adil bir hakem olması yoluyla iş hayatını düzenlemek için kanunlar çıkartan devletin" böylelikle grevi gereksiz kıldığını iddia etmiştir (Sülker, 1976b: 70-71).

Parti içinde görüş ayrılıkları bulunmasına ve hatta grev hakkının tanınmaması siyasetinin partiye zarar verdiği eleştirilerine rağmen, CHP grev hakkına karşı çıkmayı 1950'li yılların başına dek sürdürmüştür.⁸ Sosyalistlerin etkin olduğu, kısa ama etkili 1946 sendikacılığı deneyiminin ürkütücü hatırasından da beslenen bu ısrarlı tutum, iktidar partisinin emek hareketini belirli sınırlar içerisine hapsederek kontrol etme çabasının bir parçası olarak değerlendirildiğinde, oldukça anlaşılır görünmektedir. Burada asıl açıklanmaya muhtaç görünen nokta işçi sınıfının bir kısmının grev hakkının aleyhinde görüş bildirmiş olmasıdır. Bu tavrın dayanaklarından biri de grevin hak arama yöntemlerinden sadece

biri olduğu ve hatta işçilere yarar sağlamaktan çok zarar vereceği fikridir. Bu yöndeki değerlendirmelere, devletin hakemliği konusundaki olumlu yorumlar eşlik ettiğinden, grev hakkı tartışmalarında merkezi bir yeri olan iş ihtilaflarını uzlaştırma ve tahkim mekanizmasının işleyişi konusundaki farklı görüşleri aktarmak, grev hakkı aleyhinde sendikal siyaset yapan işçileri anlamak açısından son derece önemlidir.

“Grev: İyi kullanamayanların elinde geri tepen bir silah”

Irving Brown’un, Amerikan Emek Federasyonu (American Federation of Labor) Avrupa temsilcisi sıfatıyla Türkiye’de yaptığı incelemeler sonucu yazdığı ve 19-27 Temmuz 1951 tarihleri arasında günlük bir gazetede yayınlanmış olan raporu⁹ şu ifadeleri içerir: “Demokrat Partinin seçim kampanyasında ileri sürdüğü en mühim davalardan biri işçinin grev hakkının tanınması idi.¹⁰ İşçi sınıfına, bilhassa işçi sendikaları ve içtimai emniyet sahasında hürriyet vadeden Demokrat Parti büyük kütleleri cezbedti. Şimdi Türk işçisi gittikçe artan bir hızla sendikalara aza olmaktadır.” Brown bu dönemde işçilerle yaptığı tüm konuşmalarda grev hakkının tanınması meselesinin başta geldiğini, sendika merkezlerinde yaşanan tartışmaların “kâh ifrata varmakta, kâh itidali muhafaza etmekte” olduğunu belirtir (Türk İşçi Sendikaları Hakkında Rapor, 19-27.7.1951)¹¹.

Grev tartışmalarının gittikçe sertleşerek devam ettiği yıllarda işçi basını büyük bir dikkatle takip eden Kemal Sülker, grev mücadelesi sürecinin kırılma noktası olarak DP Genel Başkanı Celal Bayar’ın 12 Haziran 1949’da Karabük’te yaptığı bir konuşmayı işaret etmiştir. Bayar’ın “işçilere grev hakkı tanınmalıdır” ifadesini, grev hakkı kampanyasının partinin bütün bileşenleri tarafından ciddiyetle yürütülmesi izlemiştir. Gelişmelere cevap olarak, Çalışma Bakanı çeşitli şehirlerde sendikalarla temasta bulunarak Bayar’ın demeçlerine oldukça sert eleştirilerde bulunmuştur. Bu nutukların ve işçilerin bunlar hakkındaki yorumlarının basın tarafından haberleştirilmesi, iki parti arasındaki çekişmenin gazeteler aracılığıyla yürütülmesine önemli bir örnek teşkil eder. Örneğin, CHP yanlısı *Hürbilek* gazetesi işçilerin Bakanla aynı fikirde oldukları yönünde yayın yaparken, DP yanlısı *Son Saat* gazetesi bunun tam tersini savunmuştur.¹² *Son Saat* gazetesi ile CHP’ye yakın olduğu iddia edilen bazı işçi sendikaları arasında yaşanan tartışmalar, iki siyasi partinin arasında gittikçe kızışan rekabet tarafından belirlenen grev hakkının tartışıldığı bağlamı ayrıntılı biçimde resmeder. Bu mesele aynı zamanda, dönemin etkili siyasi aktörlerinden biri olan yazılı basının, işçi kamuoyunun yönlendirilmesi noktasındaki işlevini de ortaya koymaktadır.¹³ Gazeteler üzerinden iki parti arasında yaşanan bu çekişme, grev hakkı tartışmalarının önemli unsurlarından da biri olan, ayrıntılarına aşağıda değinilecek, işçileri kimin temsil ettiği sorusunu da gündeme getirir.

Çalışma Bakanı bu dönemde yaptığı konuşmalardan birinde muhalefet partisini işçileri ilgilendiren “asıl” meseleler üzerinde durmamakla, bunlarla ilgili bir fikir sunmamakla suçlanmış, muhalefetin fırsat buldukça grevi demokrasinin esaslarından biri olarak anmasını eleştirmiştir (*Hürbilet*, 11.11.1949). İşçilere, asıl istenenin çalışma koşullarının iyileştirilmesi değil, onların desteğini kazanmak olduğu mesajını veren Bakanın konuşması muhatabını hayalcilikle suçlayan şu ifadeleri içerir:

Sayın lider acaba grevi eski masallardaki tılsımlı çekmece gibi mi görüyor? Açıl çekmecem açıl, diyorsunuz isterseniz masallardaki nefis yemekler, isterseniz mücevherler, isterseniz hazineler her an istediğini önünüze getiriyor. Grev de acaba bu masal çekmecesi gibi bir şey midir de işçinin hangi derdi ve ihtiyacı varsa grev olunca bu dert ve ihtiyaç izale olunacaktır. Onun için başka bir şeye ihtiyacımız yoktur. İlle de grev olsun. İfade bir grevden bahseden ister böyle düşünsün ister düşünmesin, Türk işçisi böyle düşünmüyor. Türk işçisi, evvelce de söylediğim gibi grevin modası geçmiş eski bir silah olduğu ve çok kere karşısındakine zarar vermeyip, bunu kullananın elinde patladığını ve kullananı yaraladığını biliyor (bakanın bu sözleri işçiler tarafından sürekli ve şiddetli alkışlarla ve biz de böyle düşünüyoruz sözleriyle karşılanmıştır) Grevin arkasında lokavtın saklandığını biliyor (*Hürbilet*, 11.11.1949).

Bakanın konuşmasını aktaran haberin hemen yanındaki “İşçi Gözü İle” köşesi, o gün gazetenin diğer haberleriyle uyumlu olmak açısından grev ve lokavtın tanımlarına ayrılmıştır. Niyazi Can adlı bir çimento işçisi tarafından yazılan bu köşede, grev “kuvveti, hak ve adaletten üstün tutan” bir eylem olarak tanımlanmış ve işçiler uyarılmıştır: “Zayıf bir işçi topluluğu en haklı grevde bile mağlup olur. Kuvvetli bir işçi topluluğu grev baskısı ile en haksız ve mantıksız istekleri kabul ettirebilir.” Bu işçiye göre grev “anayasanın çalışma hürriyetinin suiistimalinden” başka bir şey değildir. Grev hakkının lokavt hakkını doğuracağı, işverenlerin ellerindeki imkânların onları her zaman başarıya ulaştıracağı vurgulanmış ve şu ilginç sonuçlara varılmıştır: “Bundan dolayı, lokavt usulü ahlak kaidelerine grev usulünden bile daha aykırıdır. Lokavt usulü, Ana Yasadaki mülkiyet hürriyetinin bir suiistimalinden başka bir şey değildir” (*Hürbilet*, 11.11.1949).

Konuşmanın bundan sonraki kısmı halkçılık prensibinin ekonomik alanda kullanımına dair son derece önemli bir örnek sunar. Bakan grevin çalışma koşullarını düzeltmek bir yana, memleket ekonomisini altüst ederek sefaleti arttıracığını savunmuş ve buna rağmen DP liderinin grevi neden savunduğu üzerine iki açıklama getirmiştir. Bunlardan birincisi, yukarıda da değinildiği üzere, DP’nin grevi “işçilerin bunu iyi bir şey sandıklarını zannederek onların meylini kazanmak” istemeleri olasılığıdır. Bakanın özellikle üzerinde durmak istediği

ikinci noktaysa grevi “demokrasinin ruhunda mevcut bir esas” olarak anan Celal Bayar’ın bundan ne kastettiğini açıklaması gerektiğidir ki konuşmanın bu kısmı işçi kamuoyunu manipüle etmek amaçlı bir gayretin izlerini taşır. Bakan, Bayar’ın hangi demokrasiyi kastettiğini sorarken verdiği örneklerle erken Cumhuriyet Dönemi devletinin kendisini sınıflar karşısında konumlandırışını en açık biçimde ifade eder:

Her zümrenin ve sınıfın kendi başının çaresine bakacağı sınıfların ve zümrelerin kanla ve silahla olmasa bile, rey ile ve para ile ezeceği devletin de uzaktan seyirci kalacağı, benim vazifem dışarıdan düşman gelirse kovmak, içeride asayışı temin etmektir, üst tarafına karışmam diyeceği ve tarihte emsali bulunan demokrasi şekli midir?

Eğer kastedilen demokrasi şekli buysa, evet greve ihtiyaç vardır, tıpkı kendini korumak zorunda olan bireyin silaha ihtiyacı olduğu gibi. Bakanın burada kullandığı silah metaforu, bu konuşmayı izleyen tartışmalarda her iki tarafça da sıklıkla tekrarlanacaktır. Bakan bu silaha neden gerek olmadığını anlatırken tanıdık referanslara başvurur:

Bu milletin sağduyulu bütün evlatları, fertleri ve zümreleri, uzlaşmış ve barışmış, sayinde, emeğinde hakkı korunmuş, milletin iradesine dayanan devletin de haklara beççilik ettiği, kimseyi kimseye ezdirmediği, intizamı koruduğu, millet fertleri ve zümreleri arasında hakikaten adaletle hakemlik ve hakimlik ettiği bir halk idaresi nizamı istiyor ve bunu kurmaya çalışıyor. Böyle bir nizam içinde dövüşe lüzum yok. Dövüşmenin vasıtaları olan greve de lokavta da lüzum yoktur.

Bu konuşmanın uzun bir versiyonunu yayınlayan *Hürbilet* gazetesi, hemen yan sütunda da İstanbullu işçilerin Bakanın sözleri hakkındaki yorumlarını yayınlamıştır. Gazete, işçilerin çoğunluğunun Çalışma Bakanı ile aynı fikirde olduğunu iddia etmiş ve bu iddianın kanıtı olarak üç seneden beri faaliyette bulunan işçi sendikalarının talepleri arasında grev hakkının tanınmasının bulunmamasını göstermiştir. Hakikat vasfı taşıdığı iddia edilen bir başka gözlem de işçi sendikalarının sayısız toplantısında grev konusunun tali bir mesele olarak ele alınması, grev hakkının ancak birkaç kişi tarafından konu edilmesidir. Yazar burada bir adım daha ileri giderek sendikaları işçileri temsil konusunda en salahiyyetli, en iyi varlıklar olarak da nitelendirmektedir. Bu ifade, aşağıda tartışılacağı üzere, bu yayınlardan kısa bir süre sonra başlayacak olan işçi sınıfını kimin temsil ettiği tartışmasına adeta bir giriş niteliğindedir. Haberin devamı, sendika yöneticilerinin Bakanın Adana nutkununu işçiler arasında infial uyandırdığını iddia eden *Son Saat* gazetesi aleyhinde ve Bakan’a teşekkür eder nitelikte beyanatlardan oluşur.¹⁴ Bu ayrıntılı haberde alıntılanan beyanatlarda

işçilerin greve karşı çıkış sebepleri olarak gösterdikleri muhtelif ve birbirleriyle bağlantılı gerekçeleri üç ana başlık altında toplamak mümkündür.

“Adalet kapıları hakem kurullarımız...”

Grev hakkı aleyhinde görüş bildiren işçilerin öne sürdükleri nedenlerden ilki, grevin hak arama yöntemlerinden sadece biri olduğu ve diğer yöntemler etkili olduğu sürece greve ihtiyaç olmadığıdır. Grev yapmayan bir sendika her müeyyideden mahrum mudur sorusuna bir çimento işçisinin verdiği cevap bu iddianın içeriğini örnekler: “Hayır, çünkü mensupların hakkını aramak için türlü vasıtalara sahiptir. Hakem kuruluna gider, iş kanununun müeyyidelerine başvurur, temsil ettiği davayı devletin organlarına aksettirebilir, üyelerinin ihtiyaçlarını karşılamak için teşebbüsler yapabilir.” Bu yollardan en önemlisi, hiç kuşkusuz hakem kurullarıdır. Hakem kurulları yalnızca greve alternatif gösterilmekle kalmaz, çeşitli sebeplerden grevden daha üstün olduğu da iddia edilir: “Bugün işçinin grevle elde edebileceği hak ve menfaatlerin çok fazlası ile makul ve adil bir hakem usulüyle sağlamak mümkündür...Adalet kapıları İzmir, İstanbul, Ankara hakem kurullarımız en geniş bir grev hareketinin sağlayamayacağı menfaatleri işçimize temin etmişlerdir” (*Hürbilek*, 16.12.1949).

Hürbilek'te görüşleri yayınlanan ve grev hakkının işçilerin hak mücadelelerinin yegane aracı olmadığı fikrini savunan işçiler arasında temel bir fark vardır. Bir tarafta, “haklarımızı başka yollarla temin edebilirken illa grev diye dayatmanın manasını anlamıyorum” ya da “Biz haklarımızı grevsiz de müdafaa edebiliyoruz ve bu yoldan zararlı çıkmıyoruz” ifadelerinde görüldüğü gibi halihazırda grev dışında hak arama araçlarının olduğunu belirten işçiler görürüz. Diğer taraftaysa, Çalışma Bakanı'nın konuşması hakkında beyanda bulunan işçiler arasında grev hakkının tanınmasına taraftar olduğunu açıkça söyleyen Garsonlar Sendikası Başkanı İsmail İnan gibi, grev hakkı dışında kanuni hakların henüz elde edilmediğini belirten işçiler de vardır. İnan'ın kendi sözleriyle “hükümet bizim grevle elde edeceğimiz hususları bize başka kanuni imkanlarla verdiği takdirde grevin lüzumsuzluğu kendiliğinden ortaya çıkmış olur.” Bu farklılık var olan kanuni çerçevenin işçiler tarafından nasıl farklı yorumlandığını göstermesinin yanında başka bir nedenle daha önemlidir. Grev hakkı tartışması sadece bu hakkın tanınması açısından değil, aynı zamanda bu hakkın tartışılması esnasında diğer hukuksal düzenlemelerin de işçiler lehine değiştirilmesi açısından bir pazarlık konusu haline gelir. Bu noktayı açmakta, işçilerin sendikal aidiyetlerinin kişisel görüşlerini ifade ediş biçimleri üzerindeki etkisini anlamak bakımından da fayda vardır. İnan grev hakkına taraftar olduğunu belirttiikten hemen sonra bir uyarıda bulunur: “İyi kullanamayanların elinde [grevin] geri tepen bir silah olduğunu biliyorum. Fakat ben bir işçi ve aynı zamanda bir işçi temsilcisi olduğuma göre, grevi istemiyorum diyemem.” (*Hürbilek*, 11.11.1949)

Kurumsal kimliğin kişisel beyanatlar üzerindeki etkisinin oldukça samimi bir ifadesi olan bu sözler bizi işçilerin adına konuşmak konusunda izlenen yollar üzerine düşünmeye de davet eder. İnan'ın temsiliyet konusunda gösterdiği bu hassasiyet, birkaç ay sonra alevlenecek, işçi sınıfı adına konuşmaya hakkı olanlar ve olmayanlar tartışmasının da habercisidir (*Hürbilek*, 11.11.1949).

Bu iki pozisyon arasında kalan başka bir işçi, CHP hükümetinin de etkili bir siyasi araç olarak kullandığı sosyal mevzuatta işçiler lehine yapılan iyileştirmeleri anarken uluslararası karşılaştırmalara başvurur. Grev hakkının tanındığı ve tanınmadığı ülkelerden örnekler vermenin bu tartışmalardaki merkezi yeri düşünülürse, bu işçinin çoğu zaman örnek demokratik rejim olarak anılan Amerika'daki çalışma ilişkilerine yaptığı atıf çarpıcıdır. CHP hükümetini bu karşılaştırma yoluyla taltif eden işçinin bir sonraki cümlesiye aynı mevzuatın önemli bir eksiğine işaret eder:

Bugün grevin en çok görüldüğü yer Amerika'dır. İsviçre'de toplanan Milletlerarası İş Konferansında Amerikan işçi başdelegesi, kendilerinin grev istemediklerini, yalnız işverenlerle karşı karşıya kalmak istediklerini, devletin hakemliğine ihtiyaç duyduklarını ifade etti. Bizim sosyal mevzuatımız Amerikan delegesinin arzularına cevap verecek durumdadır. Yalnız sendikaların iş ihtilafı yapabilmesinin teminatı şarttır. İşçinin refahı onu çapulculuğa teşvik ile değil, iş emniyeti sağlamak ve koruyucu kanunlar çıkarmakla mümkündür (*Hürbilek*, 11.11.1949).

Grevin 'çapulculuk' ile özdeşleştirdikten hemen sonra iş ihtilafı sürecinde sendikal yetki talebinde bulunan bu işçinin sözleri, ilk izlenimin aksine işçilerin CHP ne derse onu tekrarlamadığını göstermenin yanında, dönemin sendika liderlerinin en çok dile getirdiği taleplerden birini görünür kılama özelliğine de sahiptir. *Hürbilek* gazetesinin yine bu tarihlerde yayınlandığı, sendika liderlerinin yaşadıkları problemler hakkındaki bir anket, tahkim mekanizmasının işleyişindeki sorunları ve bu talebin önemini gözler önüne sermektedir (*Hürbilek*, 12.8.1949 - 2.12.1949)¹⁵. Soruları cevaplayan on iki sendikacıdan altısı iş mahkemelerinin kurulmasının aciliyetini vurgularken, üçü tahkim kurulunda sendika temsilcisinin bulunması gerekliliğinin altını çizmiştir. Kurulların devlet ağırlıklı kompozisyonu, Ahmet Makal'a göre "İş Kanunu'nun temel mantığına ve düzenlemelerine koşut" bir nitelik göstermektedir (1999:405).¹⁶ Bir sendikacının bu iki noktayı da vurguladığını göz önüne alırsak, bu on iki kişiden yalnızca biri, devletin işçi-işveren ilişkilerinin düzenlemesindeki pratik ve/ya yasal sıkıntılarını sendikaların karşılaştığı en acil sorunlardan biri olarak saymamıştır. Buradan çıkartılabilecek sonuç, devletin kendisini tahkim mekanizmasının tarafsız bir öznesi olarak sunmasına ve böylelikle işçi-işveren ilişkilerinde çatışmaya yer olmadığını öne sürmesine rağmen, sendika liderleri ve muhtemelen sendikalı işçilerin büyük

bir kısmının kendilerini bu kurumsal yapıda savunmasız hissettikleridir. Liman ve Dok İşçileri Sendikası'nın 1950 yılında yaptığı bir toplantıda, sendika faaliyet raporunu eleştiren işçilere bir yöneticinin verdiği cevap bu korunaksızlık hissini açıkça ortaya koyar: "Tenkit kolay yapmak güçtür. Bugünkü sendika ve iş kanunları sakattır. Biz ne karar alırsak alalım bu kanunlar baki kaldıkça netice hiçtir. İş ihtilafını yapalı 22 gün oldu. Hala bir cevap alamadık."¹⁷

DP'nin iktidara gelmesinden üç yıl sonra, 1947 Sendikalar Kanunu'nun değiştirilmesi ve grev hakkının tanınması tartışmaları sürerken, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün bir toplantısına Türkiye İşçileri Teknik Müşaviri sıfatıyla katılan Sedat Toydemir, iş ihtilafı mevzuatının uygulanması sırasında karşılaşılan güçlükleri de sıralamıştır (Toydemir, 1952)¹⁸. 1940 yılında savaş koşullarında yapılan Milli Korunma Kanunu'nun getirdiği ücret karşılığı olmaksızın fazla mesai yükümlülüğünün halen sürmesinin sendikaların temel meselelerinden biri olduğunu belirten Toydemir, tahkim mekanizmasının yukarıda alıntılanan bazı işçi beyanatlarının tersine sendikaların elini kolunu bağladığını öne sürmüştür:

Genç sendikal hareketin ise kendi cephesinden mecburi tahkim sistemi dolayısıyla faaliyeti temerküz etmektedir. Bu da binlerce işçiyi ilgilendiren şahsi hadiseleri çoğaltarak davaya umumi bir hal şekli vermemektedir. Aynı sistem kolektif iş akitlerinin yapılmasına da engel olmakta, grevin yasak ve kanunen cezayı gerektirir olması dolayısıyla işçiler durumlarını düzeltmek için tazyik edici hiçbir vasıtaya malik bulunmamaktadır.¹⁹

Toydemir'in grev dışındaki kanuni hak arama yollarının yetersizliği bir yana, bunların kolektif mücadeleyi imkansız kılarak işçileri bireysel mücadeleye mahkum ettikleri tespiti çarpıcıdır. Başka bir deyişle, yukarıda belirtilen grev hakkının tanınmasının sendikaları dağıtıcı etkisi olduğu argümanının aksine, Toydemir'e göre grev yaşağı sendikaları neredeyse etkisiz hale getirmektedir.

Sendika yöneticilerinin iş ihtilaflarında sendikalara yetki verilmesi konusundaki taleplerinin önemini bir süre sonra yapılan yasal değişikliklerin sonuçlarından da anlamak mümkündür. 3008 sayılı İş Kanunu'nun ihtilafı ilgili maddelerinin hükümlerine göre, 31.1.1950 tarihine kadar toplulukla iş ihtilafı sadece işyeri işçi mümessilleri tarafından çıkartılabilmiş, sendikalara bu süreçte yalnızca görüş bildirme hakkı tanınmıştır. Bu uygulamanın pratikteki sakıncası, iş güvencesi teminatına sahip olmayan işyeri mümessillerinin iş ihtilafı çıkarmak konusunda çekinceli davranmaları olmuştur.²⁰ 5518 sayılı kanunla, İş Kanunu'nda yapılan bir dizi değişiklikle işyeri temsilcilerine bu konuda teminat tanınmış, işçi temsilcisi seçiminin mecburi olmadığı yerlerde sendikaların aracılığına izin verilmiştir. İşçiler lehine yapılan bu yasal düzenlemelerin analizi

yapan Makal, CHP'nin bu değişikliklere DP'nin geniş toplum kesimleri nezdinde ilgi görmesi nedeniyle razı olmak durumunda kaldığını not eder (2007:233). Bu yasal düzenlemelerin sonuçları, tahkim mekanizmasının sendikacılar tarafından eleştirilmesinin nedenlerini açıkça ortaya koyar. Örneğin, 1941 ile 1950 arasında İstanbul'da yılda en fazla 7 tane iş ihtilafı kayıt altına alınırken, 1951 yılında 25'i sendika tarafından çıkarılan 50 adet iş ihtilafı kaydedilmiş; bu sayı 1959 yılında 84'ü sendika tarafından çıkarılan toplam 91 iş ihtilafına kadar yükselmiştir (Gökten,?).²¹

“Grev isteyen işçi davasının düşmanı addederim”

CHP'nin grev hakkı aleyhindeki siyasetinin temel dayanaklarından olan devletçilik ilkesine referanslarla şekillenen resmi söylemde, tahkim mekanizması devletin tarafsız bir hakem olarak işçi ve işveren arasında arabuluculuk yapması fikrine dayanır ve temelini halkçılık ideolojisinde bulan sınıflar üstü bir devlet anlayışını yansıtır. Yukarıda bahsi geçen sendikal sorunlar konulu ankete cevap veren ve sendika temsilcilerinin tahkim kurulunda olmalarını savunan işçilerden Ahmet Topçu'nun²² cevapları, işçilerin bu resmi söylemin pasif muhatapları olmadığını açıkça göstermektedir.

Bir cam işçisi ve Paşabahçe Şişe ve Cam İşçileri Sendikası'nın da ilk başkanı olan Topçu, meseleyi sadece bir temsiliyet sorunu olarak ele almak yerine, tahkim mekanizmasının kendisini yapısal olarak eleştiren bir perspektif de sunmuştur (*Hürbilek*, 2.12.1949).²³ Hakan Koçak, Topçu'nun argümanlarının ve söyleminin, DP'nin grev hakkı meselesini ele alırken sınıf mücadelesini yadsıyan perspektifinin ilerisine uzandığını belirtir (2014a:467). Devlet aracılığı ile işçilerin haklarını elde etmeye çalışmaları olarak tanımladığı hakeme başvurma yolu, Topçu'ya göre devletin işveren sınıfın diğer sınıflar üzerindeki hâkimiyetini temsil etmesinden dolayı işçi lehine kararlarla sonuçlanamaz. Marksist terminolojiye oldukça hâkim olduğu anlaşılan bu işçinin yapısal çözümlenmeleri yaygınlığı ve popülerliği konusunda tam olarak emin olamayacağımız bir sistemik eleştirinin varlığına işaret eder. Devletin işçi hareketini ideolojik olarak kısırmış olması veya emek hareketinin kendi meşruiyet zeminin yaratmak noktasında stratejik davranmak suretiyle devletle bir bütünleşme görüntüsü sergilemek zorunda kalması iddialarının yanında bu örnek, erken Cumhuriyet Dönemi emek hareketi içerisinde bugüne kadarki çalışmaların resmetmekte yetersiz kaldığı bir alternatif toplum vizyonu evreni olduğunu gösterir.

Topçu'nun ankete verdiği cevaplar başka bir açıdan daha önem taşır. Cevapları okuyan İsmail Teber adında bir matbaa işçisinin yazdığı açık mektuba Topçu da cevap vermiş ve toplam dört açık mektup *Hürbilek* sayfalarında yayınlanmıştır.²⁴ Bu karşılıklı mektuplar, konu hakkındaki arşiv malzemesinin niceliksel ve

özellikle niteliksel açıdan son derece kısıtlı olduğu da göz önüne alındığında, iki karşıt fikirli işçinin grev hakkı konusunda karşılıklı konuşmalarına bir örnek teşkil etmesi açısından son derece önemlidir. Grevin lehinde ve aleyhinde öne sürülen argümanların içeriğinin yanı sıra, bu mektuplarda kullanılan dil ve anlatımdan da emek tarihçiliği açısından ilginç sonuçlar çıkarılması mümkündür. Örneğin, tarafların birbirine toyluk anlamında “genç” ve güncel durumu anlayamamak alt metinli “ihtiyar” seslenmeleri, sendikal hareketin içindeki farklı kuşaklar arası ilişkiler hakkında ilginç bir okuma sunar.

Teber’in temel iddiası, kendisinin de işçi olarak otuz senedir içinde çalıştığı için çok iyi tanıdığını iddia ettiği Meclis’te, işçiler lehine yapılan düzenlemelerin “tereyağından kıl çeker” gibi kabul edildiği, dolayısıyla mevcut durumda grev hakkının herhangi bir ihtiyaca cevap vermediğidir. Muhatabını gençlik ve toyluk üzerinden zor durumda bırakma çabasındaki Teber’e göre, Topçu “grev kadar nazik bir konuda işçileri yanlış yola sevk etmektedir.” Topçu’nun devletin işveren sınıfının hakimiyetini temsil ettiği, dolayısıyla tarafsız bir hakem olamayacağı iddiası ise Teber’i adeta öfkelenmiştir. Teber bu görüşü, Meclis’te işçiler lehine yapılan düzenlemelerin varlığı, hakem kurullarına intikal etmiş olan iş ihtilaflarının hemen hemen hepsinin işçi lehine sonuçlanması, İş Kanunu’nda yapılacak değişiklikler hakkında sendikalardan fikir alınması gibi örneklerle çürütmeye çalışmıştır. Pek çok diğer işçi gibi Teber de demokrasiyle grev hakkının ilişkisini olmadığını savunmuş ve bunu kanıtlamak için demokratik rejimlere sahip olmalarına rağmen grev hakkını tanımayan ülkeleri örnek vermiştir.

Teber’in çalışma ilişkilerinde işçiler lehine yapılan düzenlemeler konusundaki görüşleri, erken Cumhuriyet dönemi emek tarihçilerinin de çoklukla paylaştığı bir görüştür. Onlara göre bu düzenlemeler işçi sınıfının mücadeleleri sonucu değil, devletin işçi sınıfını himaye etmeye dönük tasarruflarının bir sonucudur. Teber, Meclis’ten geçen kanunları işçi sınıfın Türk milleti nezdinde bir itibarı olması, sevilmesi olarak yorumlamıştır. Topçu ise bu görüşe şu sözlerle karşı çıkmaktadır: “Bugün memleketimizde işçi lehine bir şey yapılmak isteniyorsa bu sizin yazdığınız şekilde işverenlerin işçi sınıfına karşı olan lütufkârlıklarından değildir. İşçi sınıfının teşkilatlanmaya başlayarak bir kuvvet olarak ortaya çıkmaya başlamasından ötürüdür.”

Teber’in kendinden emin ve kesin ifadelerinin arkasında bir endişe yatmaktadır. Bir taraftan grevin işçi sınıfını birbirine düşürmesinden, diğer taraftan çoğu geçici işçilerden oluşan üç yüz bin kişilik işçi sınıfının, nüfusun geri kalan 19 milyon 700 bin vatanş “hoh dese nefes alıp boğulacağından” korktuğunu açıkça ifade eden Teber’in ikinci ve son mektubunun bitiş cümleleri de bu endişenin başka bir ifadesidir: “Biz başka zamanları da biliriz, şimdi işçilerin altın devridir. Aman

dikkat, bunu kaybetmiyelim.” Dönemin çalışma ilişkilerinin, işçiler açısından geçmişe göre çok daha avantajlı olduğu ve bu avantajın grev hakkı tartışmaları yüzünden kaybedilebileceğini aktaran son derece ilginç bir haber 18 Kasım 1949’da *Hürbilet* gazetesinde yer almıştır (18.11.1949)²⁵. 1922’de Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası’nda çalışmaya başlayan Naci Bilgin, aynı zamanda Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası İşçileri Sendikası başkan vekili ve işçi mümessilidir. Bilgin’in ifadesine göre, fabrikanın Sanayi ve Maden Bankası’na ait olduğu 1920’li yıllarda ücretler “bugünkü gibi muntazam alınmıyor, verilen ücret bizi tatmin etmiyordu.” Ameli Teali Cemiyeti üyesi 38 işçi, 1926 sonbaharında bir öğle üstü yemek paydosunda grev fikrini konuşmaya başlamış ve fabrikada çalışan toplam 550 işçinin yaklaşık 350-400 kişisini bu fikre ikna etmişlerdir. Ertesi gün fabrika yollarını keserek işçileri fabrikaya gitmekten ikna etmeye çalışan bu 38 kişi, işverenin de boş durmayarak grevcileri fabrikaya getirmek için lüzumlu olan her şeyi yapmak üzere harekete geçmiş olduğunu görmüştür: “Nitekim grevin birinci gününde fabrikaya bir gün evvel grev için söz verenlerin denizden sandalla, kara yollarını da değiştirerek dağ yollarından geldiklerini gördük.” İlk gün greve giden 350’den fazla işçiden ikinci günün akşamı 120 kişi, sonrasında 60, birkaç gün sonraysa yalnızca en baştaki 38 kişi kalmıştır. Fabrikaya dönmeye mecbur kalışlarını Bilgin şu sözlerle anlatmıştır:

Fabrikaya dönüşümüz bir fecaatti. Grev kararı verip iş başı yapanlar bize bakamıyor. Biz grev yapıp dönenler de hiçbir başarı elde edememiş olmaktan utanıyorduk. Fabrikaya dönüşümüzde ilk önce greve iştirak eden 350’likler arasından birçok kimseler bizi tarassut diyorlardı. En ufak bir hareketimiz cezayı icabettiriyordu. Grevin nihayetinden sonra 3 ay geçtiği halde vadedilenlerden eser dahi yoktu. Bir daha umumi greve teşebbüs edemezdik.

Bunun üzerine çeşitli iş yavaşlatma eylemlerinde yer alan ve Bilgin’in deyimiyle dahili greve geçen 38 kişiden 8’i işten atılmıştır. Bilgin 1926 yılında gerçekleşen bu grev teşebbüsünü 1949 yılında naklederken fabrikanın Sümerbank’a devredilmesinden sonra yevmiyelerin zamanında verildiğini, zamların normal surette tahakkuk ettiğini ve sosyal yardımların yapıldığını vurgulamıştır.²⁶ Bilgin’in grev hakkındaki yargısı bu karşılaştırmayla birlikte, bu anlatıda öne çıkardığı grevin korkutucu sonuçları üzerinden şekillenir: “Bugün ve bundan sonra gelecek günlerde işverenlerle karşı karşıya kalmamalıyız. Devlet daima mutavassıt rolünü elden bırakmamalıdır..Bugün için grev istemek kadar mantıksız bir şey olamaz. Böyle bir istekte bulunanı ben işçi davasının düşmanı addederim.”

“Lokavt hakkının maskesi olan grev hakkını istemiyoruz!”

Grev hakkı tartışmalarında grev aleyhinde görüş bildiren işçilerin öne sürdükleri ikinci önemli neden lokavt tehdididir. Gerçekten de özellikle tartışmaların iyice yoğunlaştığı 1949 yılından itibaren, en dikkat çekici söylemsel pratiklerden biri de grev hakkının sıklıkla işverenin lokavt hakkıyla birlikte anılması olmuştur. Yukarıda alıntılanan Adana nutkundan bir ay önce Kayserili işçilere seslenen Çalışma Bakanı, muhalefet partisi lideri Celal Bayar'ın grev hakkındaki beyanlarının altında DP'nin işverenleri kollamaya yönelik bir gayreti olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir:

Sayın politikacı liderler, yoksa bu tahkim mekanizmasının pek fazla işçi lehine işlediğini görenek biraz da lockout'tan fayda görecekleri korumak maksadı ile ve lokavt usulünü tesis ettirmek için mi grev isteyip duruyorlar? Çünkü grev gelirse arkadan tabi nasıl olsa lockout da gelecek ve işçinin lehine işleyen tahkim mekanizması da ortadan kalkacak (*Hürbilek*, 14.10.1949).

Bu fikrin belki de en canlı anlatımı İstanbul Tekstil Sanayi İşçileri Sendikası Başkanı'nın şu sözleridir:

Grevden bahsedenler biraz da lokavtı düşünsünler. İşlerimizi şansa bırakmak niyetinde değiliz, meşhur bir laf vardır: Dimyata pirince giderken evdeki bulgurdan olmak istemiyoruz. Başka memleketlerde asırlık sendikaların bile çok defa grevden mağlup çıktıklarını okuyor ve işitiyoruz. İşlerimiz geç de olsa emniyetli olsun isteriz. Arkadaşının alnındaki sineği öldürmek için onu vurup da (bir sizden, bir bizden) diyen ahmak adamın durumuna düşmeyi kim ister? (*Hürbilek*, 11.11.1949)

1940'lı yılların sonunda giderek artan işsizlik sorunu da grev tartışmalarına yansımış, gittikçe genişleyen yedek işgücü ordusunun lokavt hakkının grev hakkına eşlik edeceği endişesi sıklıkla dillendirilmiştir: “Grev biz işçileri için felakettir. Bunu izaha lüzum var mı? Grevin karşısında lokavt daha tesirli bir silahtır. Her gün fabrikalara yüzlerce genç müracaat ediyor. İşveren grev yapan işçiye atar yerine o yüzlerce müracaatçıları alırsa zarar kimedir?” (*Hürbilek*, 11.11.1949) Benzer kaygılar, grev ve lokavtın “paraların yazı turası gibi ayrılmaz bir vaziyette bulduklarını ifade eden bir çimento işçisi tarafından da dile getirilmiştir. Grev hakkı tartışmasının lokavt tehlikesinden bağımsız yapılamayacağı iddiasının en güçlü ifadesi de bu işçinin yazdığı metinde bulunur: “İşçi arkadaşlar! Parolamız: Kahrolsun lokavt hakkı! Lokavt hakkının maskesi olan grev hakkını da istemiyoruz!” (*Hürbilek*, 4.11.1949)²⁷

Lokavtı anmadan da olsa, bu dönem işçilerin işverenler karşısında kendilerini savunmasız hissetmelerini örnekleyen bir başka işçi beyanatı, grevin tam da

bu savunmasızlık yüzünden gerekli olduğunu savunmuştur. Kemal Sülker'e gönderilen ve "Bizde ve Onlarda Patron" adını taşıyan işçi mektubu, grev hakkının gerekliliğini savunurken, bu dönemde işçilerin sıklıkla kullandıkları "iyi işveren-kötü işveren" ayırımına başvurmuştur: "Bizde patron, işçisine karşı birçok vazifeleri bulunduğunu bilmez. Bilenler de bunu kabul etmeyi şahıslar için hakaret ve muazzam bir tehlike olarak telakki ederler. İşte, üstünde dikkatle durulması gereken nokta budur. Öyle zannediyoruz ki, bu hastalık iyileştirilmedikçe, grev işçinin mücadele silahı olarak kıyamete kadar lüzumlu bir vasıta olarak kalacaktır."²⁸

Grev hakkının tanınmasının beraberinde lokavt uygulamasını getirmesi korkusunu, 1949 yılının ilk aylarında Hürbilek gazetesinin düzenlediği bir anketi cevaplayan işçiler de dile getirir. Anketi cevaplayan altı işçiden üçü, Türk işçisi için grev hakkının tanınma zamanının gelmediğini savlarken, bir yandan mali kaynakların yetersizliğini, diğer yandan sendikal hareketin henüz yeterince gelişmemiş olmasını nedenler arasında gösterirler. Aslına bakılırsa gösterilen birinci sebep dolaylı olarak ikinci sebebin bir sonucudur (*Hürbilek*, 16.2.1949-2.3.1949).

Grev aleyhindeki işçilerin öne sürdükleri gerekçelerin dikkatli bir okuması grev hakkının tanınmasının işçiler açısından stratejik bir zamanlama meselesi olduğunu ortaya koyar: "Hiç şüphe yok ki, bize grev tanınırsa patrona da lokavt verilecektir. Akliselim bir insan bugün için grevin faydadan ziyade bize zarar vereceğini pekâlâ düşünebilir. Daha doğrusu grevi bugün olduğu kadar uzun zaman bile düşünmek işçi kitlesi için zarardır." Bu noktada öne çıkan sorun, lokavt tehdidi karşısında sendikaların durumudur: "Bizim işçilerimiz grev denen silahı kullanacak kadar olgunlaşmış değildir. Bize böyle bir silah verilirse onu her tarafta kullanmaya çalışırız. Evvel emirde sendikalarımızın kuvvetlendirilmesi, kasalarımızın para ile dolması lazımdır."²⁹ Sendikaların mali durumu kadar, işçilerin lokavt karşısında kendilerini savunmak adına yeterli donanımına sahip olmadıkları fikri de bu tartışmalarda anılır: "Biz bugün için grev hakkı istemiyoruz. Çünkü, işçi arasında grevi idare edecek bir kimse yetişmiş değildir. Sendikalarımızın mali cepheleri çok zayıftır. İşçiye grev hakkı verilecek olursa işverene de lokavt hakkı verilecektir ki, grev hakkı işçinin lehine değil, aleyhine neticelenecektir" (*Hürbilek*, 11.11.1949).

İşçilerin lokavt karşısında zor durumda kalmalarının yanında, bu zamanlama hatasının sendikaların "felakete sürüklenip dağılma" sonucunu doğurabileceği de işçiler tarafından dile getirilmiştir. Yunus Çimento Fabrikası İşçileri Sendikası toplantısında söz alan bir işçi, bu durumu ülkenin kalkınma devrinde olmasıyla açıklamış ve grevin bu bağlamda enerji israfından başka bir şey olmadığını bir

yana, fakir memleketlerde işçinin sefaletine sebep olduğunu iddia ederek eklemiştir: “Hatta çok defa patronlar sendikaları zayıf düşürmek için grevleri tahrik ederler.” (Hürbilek, 16.12.1949) Grev aleyhindeki bu sert sözlerin devamı bir bakıma şaşırtıcıdır: “Ben bunları söylerken sadece bugünkü durumu tesbit ediyorum. Yarın ne gibi gelişmeler karşısında kalacağımız hatta yeni şartların bizi ne gibi kararlar almağa zorlayacağı hakkında peşin hükümlere saplanamayız.” Çalışma Bakanı’nın Adana konuşmasını yorumlayan bir işçinin “Bakan hislerimize tercüman olmuştur” sözlerinin hemen arkasından gelen “Biz bugün için grev hakkı istemiyoruz” eklemesi de aynı nedenle şaşırtıcıdır. Beyanların sonunda birdenbire ortaya çıkan bu ifadeler, işçilerin grev hakkı konusundaki görüşlerinin görüldüğü kadar keskin olmayabileceğini düşündürür. Bir yandan basının tartışmaları haberleştirme biçimi, diğer yandan işçilerin grev hakkı aleyhinde kesin ve net ifadeleri, hükümetle işçilerin tam bir ağız birliği içinde oldukları izlenimini uyandırırken,³⁰ işçi beyanlarının dikkatli bir okuması, işçiler için grev hakkının “şimdilik” gerekli ve/ya yararlı olmadığını gösterir. Bu üstü örtük “şimdi değil ama sonra” tavrı neredeyse tüm beyanatlarda görülürken en açık ifadesini şu sözlerde bulur: “Grev işçinin hakkıdır. Hak verilmez alınır ise de bugün için buna lüzum yoktur. Evvela işçi grev yapacak olgunlukta değildir ve sendikalar grev yapacak formu bulmuş değildir.” (Hürbilek, 11.11.1949)

Grev hakkı aleyhindeki bu sendikalı işçi beyanlarının Türkiye emek tarihçiliği açısından önemini değerlendirmeden önce, bu görüşlerin esas kaynağının, CHP’nin denetiminde bir yayın organı olması, metodolojik bir tartışmayı gerekli kılmaktadır. Bu mecrada yayınlanan görüşler kuşkusuz tarafsız değildir; görüşlerine yer verilen sendikalı işçiler de bu açıdan sendikal hareketin tamamını temsil etme niteliği taşımazlar. Ancak bu noktadan hareketle, belirtilenlerin işçilerin bağımsız görüşleri olarak değerlendirilemeyeceği iddiası, işçilerin öznelliklerinin topyekun reddi anlamına gelmektedir. Bu açıdan Akkaya ve Bulut’un Hürbilek üzerinden yaptıkları, siyasi partilerin denetimindeki tüm sendikal basın için genellenebilir nitelikteki uyarıları önemlidir. Akkaya ve Bulut, Hürbilek’in yayınlanmasıyla birlikte, işi sınıfının CHP tarafından açıkça bir özne olarak kabul edilir hale geldiğini belirtirken bu kabullenmenin partinin kendi denetimi, kontrolü ve gözetiminin devamı koşulunu taşıdığını eklerler. Yazarlara göre bu, bir taraftan özneyi sistemle bütünleştirmek yoluyla işlevsizleştirmek gibi olumsuz özellikler taşıyan bir yaklaşımken, diğer taraftan işçi sorunları konusunda bir kamuoyu yaratmak, kerhen de olsa çalışma yaşamı ve siyasal rejimin demokratikleşmesine katkıda bulunmak gibi olumlu sonuçlar da doğurmuştur (2009: 107).

Bu önemli tartışmayı, işçilerin öznelliği ve toplumsal failliğinin analiz edilmesi bağlamına taşıdığımızda, işçi sınıfı oluşumunun objektif koşulları kadar sübjektif

koşullarına da duyarlı bir emek tarihçiliğinin koşulları da ortaya çıkmaktadır. İşçilerin beyanlarını, açıkça söylenenler kadar satır aralarında ima edilenler ve hatta söylenemeyenler üzerinden, kimi zaman spekülâtif olma tehlikesini de göze alarak, değerlendirdiğimizde ortaya şu sonuç çıkmaktadır: CHP'nin sınıflar üstü bir çalışma ilişkileri evrenine atıfla, grevin gereksizliği ve yıkıcılığı hakkında yaptığı propaganda, işçiler üzerinde pratikte etkili olmuş görünse de, işçilerin grev aleyhindeki ifadeleri kendilerine ait bir siyasetin izlerini taşımaktadır. Başka bir deyişle, önümüzde duran resim, devletin patronajı altında, hakim siyasal ideolojiyi tekrar eden pasif bir kitleden ziyade, kendisi için rasyonel olanı bir zamanlama stratejisi çerçevesinde tayin eden ve dolayısıyla vesayet altındayken bile siyaset yapma iradesi gösteren bir işçi resmidir.

Sendikalar Grev Hakkı Yüzünden Parçalanıyor

Genel seçim yaklaşırken, grev tartışmalarının sendikal hareketin parçalanmasına yol açacak derecede hararetlendiği görülür. Ocak ayının sonunda "Türk işçileri hakkında bazı gazetelerde çıkan yazılara dair bir sual tahriri" verilmiştir (Vatan, 28.1.1950; Akşam, 28.1.1950). Bakanın yine ve yeniden devletçilik ilkesi referanslı konuşmasında bu sefer bir sitem tınısı da sezilir, zira grev hakkı lehine sesler artık görmezden gelinemeyecek kadar yükselmiştir. O güne kadar işçilerle ilgili yapılan yasal düzenlemelere hiç ses çıkarılmamış olduğunu iddia eden Bakan, son dönemdeki şikayetleri manidar bulduğunu söylemiş, hatta işi DP'lilerin, kendilerinin hayret dolu itirazlarına rağmen komünist olduklarını iddia etmeye kadar vardırırmıştır. 1949 yılı boyunca yaptığı yurt gezilerinden bahsederken işçileri "bu kanunlardan memnun değilmiş gibi göstermek isteyenlere" karşı uyardığını ve bunların "sizden olmadığını" belirtir. Çalışma Bakanı müsteşarı da grev isteyenlerin Türk olmadığını, "hatta ahlaksızca rey avcılığı yapan muhalif siyasi partilerin kışkırtmalarıyla harekete geçmiş gafiller" olduklarını iddia etmiş, bu beyan işçiler arasında çok sert tepkilere yol açmıştır. Bu konuşmalar ardı arkası gelmeyecek işçi sınıfını kim temsil ediyor tartışmasının da fitilini ateşleyecektir.

Meclis tartışmalarının yeniden sertleşmesinin ardında, sendikal hareketin grev hakkı tartışmalarında yol ayrımına gelmiş olması yatar. Çalışma Bakanı'nın, tahririn ana gündemi olan grev hakkını isteyen zümrenin niteliği sorusuna cevabı, sendikal hareketteki parçalanmanın CHP kadrolarını son derece rahatsız ettiğine dair bir ipucu niteliğindedir: "İstanbul Ayvansaray'da bir kahvede toplanıp grev istiyoruz diye bana telgraf çekenler kaç kişi idi.³¹ Bu toplantıdan önce hangi partinin ocak idare heyeti bu kahvede toplanmıştı, bunu da biliyoruz." Bahsi geçen telgraf, bakanın Meclis'te yaptığı son toplantıda dile getirdiği "Türk işçisi grev istemiyor" sözünün işçiler arasında yarattığı infialin bir örneğidir. İşçiler bu sözün "ne Türk işçilerinin, ne sendikanın" sözü olduğunu ve

kendilerinin grev hakkı tartışmaları yüzünden istifa ettiği Tekstil Sendikası'nın Türk işçilerinin sözcülüğünü yapamayacağını ifade ederler. Bahsi geçen telgrafta CHP organı olarak gösterilmelerinin ve "Türk işçileri adına grev istenmesinin" kendilerinde teessür uyandırdığını belirten İstanbul İşçi Sendikaları Birliği³² yönetimi de, "birbiri peşi sıra kabul edilen ve işçileri himayesi altına alan kanunların hazırlanması ve kabulünden dolayı" hükümete teşekkür eden bir telgraf çekmiştir. Telgraf, yaptığı konuşmalardan son derece zor günler geçirdiği anlaşılan Bakanı teselli etmek amacı güden bir ton taşır: "Değerli Bakanımız, Türk işçisi nankör değildir ve tarihin hiçbir devrinde de buna ait en ufak bir misal görülemez. Yaptıklarınızı görerek yapacaklarınıza katiben emin bulunuyoruz. Bütün Türk işçilerinin kalplerini fethetmiş bulunduğunuzdan emin olunuz." (Sülker, 1976b: 74-78)

Çalışma Bakanı'nın "işçiler grev istemiyor" iddiasına verilen belki de en sert cevap Lokanta, Otel, ve Eğlence Yerleri İşçileri Sendikası Başkanı İsmail Aras'tan gelmiştir. Aras, Bakanın işçilerden genel vekalet almışçasına "işçiler grev istemiyor" dediğini ve işçi toplantılarında bu iddiayı destekleyecek sonuçlar alma gayretinde bulunduğunu belirttiği konuşmasında, yukarıda bahsi geçen sözleri dolayısıyla Çalışma Bakanlığı müsteşarının "milliyetçi arkadaşlara Türk olmamak damgasını vurmak cesaretini çekinmeden kendisinde gördüğünü" ifade eder. Aras'ın eleştirisinin temelinde CHP'nin kendi siyasetini sendikaların tamamının desteklediği izlenimini yaratmaya çalışması ve bunun için "memleketin muhtelif bölgelerinde devlete ait fabrikalardan seçtiği bazı adamları, masrafını ödeyerek Ankara'ya getirmiş ve sanki bütün Türkiye işçileri namına imiş gibi, mürettep bir toplantı yapmış" olması bulunur. Aras'a göre bütün bu gayretler yaklaşan seçimlerde CHP'nin sendikalardan faydalanmak istediğinin bir kanıtıdır. Konuşma bu minvalde devam ederken, tamamıyla ilgisiz görünmekle birlikte yine bildik referanslarla sona erer: "Türk işçileri en az kendileri kadar Türktür, milliyetçidir ve bu vatana bağlıdır." (*Cumhuriyet*, 4.2.1950)

Dört ay sonra yapılacak seçimlerde DP'den milletvekili seçilecek olan İstanbul Hür Mensucat İşçileri Sendikası yöneticisi İhsan Altınel, CHP lehine propaganda yapıldığı gerekçesiyle Tekstil Sanayi İşçileri Sendikası'ndan istifa eden işçilerin düzenlediği toplantıda bu istifanın nedenlerini grev hakkı üzerinden şekillenen temsiliyet sorunu olarak açıklamıştır.³³ Altınel'in işçilerin çoğunun grev hakkını istediğini iddia ettiği konuşmasında, dönemin sendikal harekete dair en yaygın eleştiri kalıbı olan siyasete alet olma suçlamasını kullanmış, grevle lokavttan ilişkisini yukarıdan gördüğümüz örneklerden farklı bir açıdan ele almıştır:

Grev lazımdır. Mevcut iş kanununa göre Lokavt da yasaktır. Fakat üç dört mensucat fabrikası bu lokavtı yapmıştır. Bu vaziyet karşısında hem işçi hem

de Çalışma Bakanlığı işçinin hakkını arayamamış ve koruyamamıştır. Ve iş kanununda haftaya işçiye 48 saat iş kabul edildiği halde bugün birçok fabrikalarda(?) saat mesai yapılıyor ki bu da bir nevi lokavttir. Bu bakımdan da Çalışma Bakanlığı işçinin hakkını arayamamaktadır. Fakat, işveren Çalışma Bakanlığına müracaat ettiği zaman etten bir makine olan insanların çalışmasına müsaade buyururlar. Sayın Çalışma Bakanının grev hakkındaki görüşü doğru değildir. Grev Halk Partisi iktidarının aksak işçi politikasına karşı tesirli bir silah olacağı için ve devletçi oldukları için bu silahtan zarar göreceklerinden bütün demokratik memleketlerde kabul edilen bu hakkın üzerine şal örtmek istiyor. Yoksa, hususi müteşebbis ve patronu düşünmek hatırlarından dahi geçmez. Bu kanaati bize evvelki günkü beyanati vermiş bulunuyor. Türk işçileri namına söylenen bu söz Türk işçisinin sözü değil, sayın Sirer'in sendikası olan tekstil sanayi işçileri sendikası işçilerinin sesidir ki, bu ses de kendi sesidir. Vatanseverliği inhisar altına almasınlar, her müşkülata rağmen bu yolumuzdan asla dönmeyeceğiz. Türk işçisini davası tek kelime ile açlık korkusunun içinden silinmesi için lüzumlu kanunların çıkmasını sağlamaktır. Biz işçilerin, patronların ne fabrikasında, ne apartmanında ne de servetinde gözümüz yoktur. Onlardan istediğimiz nasırlı el ve alnımızın ter karşılığıdır.³⁴

Tekstil sanayi işkolunda başlayan bu muhalif hareket, kısa zamanda diğer işkollarına sıçramış ve Şubat ayı başında yedi işçi sendikası yaptıkları bir toplantı sonucu Çalışma Bakanı'na çektikleri telgrafta temsiliyet sorununu şu sözlerle dile getirmişlerdir:

Yetkili ağızlar Türk işçisinin şuurlu ve vatansever olduklarını her yerde ve her vesile ile tekrarlamak kadirşinaslığını gösterdikleri halde iş grev bahsine gelince "Bu hak işçiye verildiği takdirde memleketin kömürsüz kalacağını ve memlekette bir silahlı mücadeleye yol açacağını" söylemeleri, evvelki ifadeleriyle tam bir tezat teşkil etmektedir...Türk milletinin başlıca vasıflarından olan mertlik ve ahde vefa, namus ve mukaddesat gibi en ulvi mefhumları ayaklar altına almaktan haya etmeyen bir rejimin satılmış uşaklarının tahrik ve iğvaatına kapılarak haksız ve sebepsiz şekilde grev yapacak bir Türk işçisi tasavvur edemiyoruz... "Grev isteyen bizden değil" diyenlere vereceğimiz cevap: Bizim mert ve necip hislerimizle milli iman ve yurtseverliğimizden şüphe edenler hiçbir vakit bizden değildirler. (*Vatan*, 2.2.1950)³⁵

Grev hakkı talep eden bu telgrafı çok sert karşılayan İstanbul İşçi Sendikaları Birliği öfkeli bir mesaj yayınlayarak bu talebi protesto etmiş ve hükümete son dönemde işçileri korur nitelikte kanunlar yaptığı için teşekkür ederek bağlılığını da sunmuştur (*Akşam*, 28.1.1950). Birliğin bu talebi protesto etme amaçlı bir miting düzenlemek üzere valiliğe başvurusunu, buna karşılık Hür Mensucat

İşçileri Sendikası'nın da miting düzenlemek için izin talebi takip edince, iki başvuru da *"herhangi bir surette siyasi renk alması imkan dahilinde olan böyle bir toplantıyı sendikaların menfaati bakımından mahzurlu"* gören İstanbul Valisi Fahrettin Kerim Gökay tarafından reddedilmiştir (Vatan, 3.2.1950)³⁶.

Sendikal hareket içinde anlaşmazlıkların giderek artmasıyla devam eden süreç, grev hakkı taraftarı olan işçilerin örgütlenme yolundaki gayretlerine hız vermiş, İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'nden kopan sendikacılar Hür İşçi Sendikaları Birliği adında örgütlenme çalışmalarına başladıklarını şu sözlerle duyurmuşlardır:

Bizim kurmayı kararlaştırdığımız Hür Sendikalar Birliği sadece işçi davalarıyla meşgul olacak ve Sendikalar Kanunu'nun 5. Maddesinde belirtildiği gibi siyasetle, siyasi propaganda ve siyasi yayın faaliyetiyle uğraşmayacak, herhangi bir siyasi teşekkülün faaliyetlerine vasıta olmayacaktır. Böyle bir ikinci Birlik kurulmasında zorunluluk vardır. Çünkü greve taraftar olanlar aynı fikri beslemeyenler tarafından töhmet altında bırakılmış ve bazı sendikalara karşı cephe almışlardır. Mevcut Birlik dışında kalan sendikaların bir araya gelerek çalışması, muhakkak ki demokrasi ile idare edilen bütün memleketlerde görülen bir hadisedir. Biz işçiye grev hakkının tanınmasını istiyoruz (Sülker, 1976b: 83).

Hür İşçi Sendikaları Birliği bu açıklamadan iki ay sonra resmi olarak kurulmuştur. Derneğin kuruluş bildirgesi, işçi sınıfının temsiliyet sorununun milliyetçi bir söylemle dile getirildiği ve siyasi partilerle kurulan ilişkilerin sendikaların bağımsızlığına gölge düşürdüğü dönemin özelliklerini yansıtır:

Şuurlu ve vatansever Türk İşçisi,

Bugüne dek kurulan bazı sendikalar sendikal hareketi siyasete alet etmiştir, "hiçbir siyasi cereyana kapılmamak azmile kurulan, arzu ve emirleri ancak kendi üyelerinden alan Birliğimiz" 30 Mart 1950 de resmen faaliyete geçmiştir. Gayemiz...yeni seçilecek Büyük millet meclisinden grev hakkını istemek olacaktır...Türkiye Cumhuriyeti, Amerika'da 90 sene evvel Zencilere bile verilmiş olan bu hakkı, vatansever ve şuurlu Türk işçisinden asla esirgemeyecektir."³⁷

Bu beyanlardaki milliyetçi söylemin baskınlığı, grev tartışmalarının, tıpkı işçi sınıfını ilgilendiren diğer konularda olduğu gibi, 'Türk işçisinin' vatansever ve fedakar olması vurgusu üzerine inşa edilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bu vurgu, işçi sınıfı siyasetini ve dolayısıyla işçilerin somut taleplerini, içeriği muğlak bir milli menfaat söylemi üzerinden kısıtlamak açısından dönem boyunca oldukça etkili bir araç olmuştur. Grev hakkı aleyhinde öne sürülen gerekçelerden üçüncüsü de işte bu milli menfaat söyleminde temellenir.

İşçi Sınıfının Temsiliyet Sorunu ve Milliyetçilik

Grev hakkı tartışmalarında tarafların sıklıkla birbirlerinin iddialarını çürütmek için hasımlarının tersine, kendilerinin işçi sınıfını bir bütün olarak temsil etme iddiasını ortaya attığına yukarıda kısaca değinilmiştir. Grevin lehinde ya da aleyhinde bildirilen görüşlerin, bazen işçi sınıfının yalnızca bir kısmını, bazense kimlikleri açıklıkla tanımlanmayan işçi sınıfı dışındaki grupları yansıttığı iddiasına iki taraf da başvurmuştur. Örneğin Çalışma Bakanı, 1950 yılı Ocak ayında Meclis Bütçe Komisyonu'nda yaptığı bir konuşmada “yapılan sondajlar sonucu memleketimizdeki amele sendikalarının yüzde doksan sekizinin greve taraftar olmadıklarının” öğrenildiğini söylemiştir (Sülker, 1976b: 71).

Tek parti rejiminin sınıai çalışmayı bir vatan borcu olarak resmeden ve sınıfların varlığını reddeden, halkçılık temelli milliyetçiliğinin genç sendikal örgütlenmenin hareket alanını kısıtladığı düşünülürse, grev hakkının savunulmasında vatanseverlik kuşkusu yaratacak önermelerden neden uzak durulduğu anlaşılır hale gelmektedir. Bu konuşmadan kısa bir süre sonra, grevin lehinde ve aleyhindeki tarafların birbirlerinin görüşlerini “Türk işçisini temsil etmemek” üzerinden eleştirdiği örneklerden biri Zonguldak'tan gelir. Zonguldak'ta maden işçilerinin de aralarında olduğu bir grup işçi yaptıkları toplantıda aldıkları kararların 50.000 işçiyi temsil ettiğini iddia ederek, son dönemde “iş hayatını tanzim ve işçinin emniyet ve refahını arttırma yolunda alınan güzel tedbirler karşısında duyulan derin memnunluk havasını bozmak, işçi vatandaşlarını B.M.M. ve millet efkârı karşısında sevimsiz göstermek ve işçi lehine daha da alınacak tedbirleri önlemek maksadı ile” işçiler arasına tahrikçilerin sokulduğundan ve bunların sendika toplantılarında işçi adına konuştuklarından şikayet etmiş ve eklemiştir: “Biz grev istemiyoruz, hiçbir kimse bizim namımıza grev isteyemez. Biz memleketimiz, milletimiz ve ailemiz için şerefle çalışarak kazanmak istiyoruz” (*Vatan*, 28.1.1950).

Burada ilginç olan nokta, temsiliyet iddiasının yalnızca sayılar üzerinden değil, aynı zamanda kimin gerçekten “Türk”, vatansever ve milliyetçi olduğu tartışması üzerinden de yapılmış olmasıdır. CHP'nin grev hakkını tanımama siyasetinin temel dayanaklarından birinin grevin milli menfaatlere aykırılığı düşüncesi olduğu göz önüne alındığında bu aslında hiç de şaşırtıcı değildir. Çalışma Bakanı yukarıda alıntılanan Ekim 1949 tarihli konuşmasında, grevin işçilere hiçbir yarar getiremeyecek olmasının yanında “memleketin yüksek menfaatlerine aykırı” olduğunu da açıkça söylemiştir (*Hürbilet*, 14.10.1949). Bu görüş Kasım ayında Bakanın konuşması hakkında olumlu yorum yapan bir sendika başkanı tarafından da yinelenmiştir (*Hürbilet*, 11.11.1949)³⁸. Milli menfaat söyleminin hükümet tarafından kullanılması, işçi sınıfı kimliğinin bir gurur vesilesi olarak Türklük

üzerinden kurulduğu bu dönemde, grev hakkı lehine görüş bildirmenin bir milliyetçilik zaafına işaret ettiğinin ima edilmesi anlamına gelmektedir. Nitekim, DP bu üstü örtük suçlamayı açıktan reddetme yoluna gitmiştir: “Türk işçisi grev istemiyor sözü tamamen yalan! Türk işçisi, grev hakkını istemiyor demek, Türk işçisinin anlayışına ve yurtseverliğine hakarettir” (*Vatan*, 22.1.1950)³⁹.

Grev hakkı tartışmalarında alınan pozisyonun vatanseverliğin bir ölçütü olarak tanımlanması, 1940’lı yılların ikinci yarısında yükselişe geçen anti-komünist söylemle de iç içe geçmiştir. Soğuk Savaş Dönemi’nin başlangıcı olan ve dolayısıyla anti-komünizmin büyük bir hızla yükseldiği, işçilerin komünizmi tel’in mitinglerinde bulunduğu bu dönemde, grevlerin sınıfsal mücadelenin bir aracı olarak kavramsallaştırılması ve böylelikle dolaylı yoldan komünizmle özdeşleştirilmesi, grev hakkı tartışmalarının niteliğini büyük ölçüde etkilemiştir. Bu dönemde, gerek sendikal hareket hakkında, gerekse sendikal hareket içindeki tartışmalarda komünist suçlamasında bulunmak bir itibarsızlaştırma aracı olarak kullanılmıştır. Grev hakkı savunusunun komünizmle ilişkilendirilerek kriminalize edilmeye çalışılması bu kullanımın örneklerinden biridir. Yukarıda alıntılanan 1950 Ocak tarihli Meclis görüşmelerinde, Çalışma Bakanı’nın yaptığı konuşma grev hakkını savunan siyasi hareketlerin Türkiye’de komünist partisinin kurulması için vesile olabileceği tespitiyle devam etmiş ve grevin silahlı çatışmayla sonuçlanabilecek olası sonuçlarına, havagazı ve ekmek gibi temel ihtiyaç malzemelerinin bile bulunamayacağı eklenerek son bulmuştur.⁴⁰ Dönemin biyolojik metaforlarla dolu anti-komünist söyleminin tipik bir örneği olarak, aynı görüşmelerde, grev hakkını isteyenlerin “bizim içimizden” olmadıklarının anlaşılmasıyla “Türk işçisine sürülmek istenen lekenin silindiği” de dile getirilmiştir (*Vatan*, 28.1.1950; *Akşam*, 28.1.1950). Yine 1950 yılının Ocak ayında, İş Kanunu’nda yapılacak değişikliklerin Meclis’te görüşülmesi esnasında, Bakan grev ve lokavtı “geri sistem” olarak tarif etmiş, bunların kabul edilmesini irtica olarak nitelemiştir. Bundan çok kısa zaman önce verdiği beyanatlarda demokratik rejimler olarak tanımladığı pek çok ülkede grevin yasak olmasını örnek göstermiş olmasına rağmen, Bakan CHP hükümetinin sınıf mücadelesinin silahlanmasına izin vermemek için “milliyetçilikten ayrılıp kozmopolitliğe gitmeyeceğini” eklemiştir (Sülker, 1976b: 72).

Grev hakkının milli menfaatlerle ilişki içinde tartışılması esnasında işçilerin kullandıkları dil, Türk işçisinin kimliğinin inşa sürecini de göz önüne sermektedir. Bu kimliğin tasavvurunda öne çıkan öğeler, ‘fedakarlık’ ve ‘vatanseverlik’tir ve işçilerin bu özellikleri haiz olmadıklarının düşünülmesi olasılığı karşısında duydukları öfke ve hayal kırıklığı gözden kaçacak gibi değildir. Örneğin, hem CHP’ye hem de DP’ye açıkça mesafe koyarak görüş bildiren Selüloz İşçileri Sendikası Başkanı, grev hakkı tartışmaları esnasında Türk işçisi hakkında

söylenenlerin kendisinde yarattığı haksızlığa uğramışlık hissini anlatırken, milliyetçiliğin bu dönemdeki hegemonik kapasitesi hakkında da bir fikir verir. Bu işçi grev konusunda tartışmaya katılan sendikaların tamamını siyasi bir partiye alet olmakla suçlayarak grev hakkının tanınması gerektiğini şu sözlerle ifade etmiştir: “Fedakar ve vatansever Türk işçilerinin, grev hakkını memleket menfaatlerine aykırı olarak kullanacaklarını ve solcu propagandalara alet olacaklarını tasavvur etmek büyük bir haksızlık, büyük bir günahdır” (Sülker, 1976: 80). Benzer bir haksızlığa isyan tonu, Ankaralı işçilerin açıklamalarını da karakterize eder. 1950 yılının Şubat ayında, Ankara Şoförleri ve Umum Otomobilciler Cemiyeti işçileri “vazifeye bağlılığından ve milliyetçiliğinden hiç kimsenin asla şüphe etmeye hakkı olmayan Türk şoförünün” grevi bir hak olarak kabul ettiğini “Türk milletine arz etmekle şeref” duyarken, Ankara Otel ve Lokanta İşçileri Sendikası’na bağlı işçiler “Türk işçilerinin vekaletini haiz olmadan, işçiler adına konuşma hakkı kimseye verilmemiştir. Türk işçileri kendi namlarına konuşmak salahiyetini kendisinde görüyor” diyerek Bakanı istifaya davet etmiştir. Çalışma Bakanı Müsteşarı’nın yukarıda alıntılanan ve işçilerin grev hakkı istediklerini öne sürmek suretiyle onlara “kara bir leke” sürüldüğünü ima eden sözleri karşısında, ise “İnsanlık idealinin doğru ve faziletli yolunu kendisine şiar edinen” Ankara Motorlu Taşıtlı İşçileri Sendikası işçileri “sürülmek istenen kara lekeyi tiksinererek” reddetmiş ve grev hakkını savunmuştur (Sülker, 1976b: 86-87). Böylelikle Çalışma Bakanı, İstanbul’da hızlanan sendikal ayrışma karşısında güvendiği Ankaralı işçilerden de beklediğini alamamıştır.

CHP’nin bu dönemde işçi mümessilleri ve idareciler eliyle devlet işletmelerinde çalışan işçiler üzerinde grev aleyhinde fikir belirtmek konusunda baskı yaptığına dair haberler basında yer almıştır. Karabük Demir Çelik Fabrikaları’ndan “müfrit Halk Partili olarak tanınan müessese müdürünün tanınan adamlarının ellerinde ‘Grev İstemiyoruz’ ibareli kâğıtlarla demir-çelik kısımlarında dolaşan işçilere işyerinde grev aleyhindeki bir kâğıdı imzalatmaya çalıştıkları”, imzalamayanları işten atmak ve komünist zanlısı olarak muameleye tabi tutmakla tehdit ettikleri haberleri gelmektedir (*Vatan*, 2.2.1950). İlerleyen günlerde, baskıların imza vermeyen işçilere meccanen verilen ekmek ve yemek karnelerinin verilmemesine varmasına rağmen istenen sayıda imza toplanmadığı iddia edilmiştir (*Vatan*, 4.2.1950). Mart 1950 tarihli bir haberde ise, Karabük’te bir işçi mümessilinin belirtilen kâğıtları imzalamadığı için sorguya çekildiği ve savcıya verildiğini belirtilmiştir (*Vatan*, 16.3.1950).

Sonuç

Grev hakkı 1947 sendikacılığının ilk yıllarında, işçi kamuoyunu en çok meşgul eden tartışma konularından biri olmuştur. Çalışma ilişkilerinin gittikçe formelleştiği ve işçi sınıfının siyasi partiler arasında artan rekabet ortamında

önemli bir siyasal figüre dönüştüğü bu dönemde, işçilerin grev hakkı tartışmalarında lehte ve aleyhte öne sürdükleri fikirler ve kullandıkları dil, işçi sınıfı kimliğinin ve siyasetinin doğru analiz edilebilmesi açısından merkezi önem taşımaktadır. Bu çalışmada incelenen grev hakkı lehinde ve aleyhinde işçi beyanları, yalnızca erken Cumhuriyet dönemi emek tarihi hakkındaki olgusal kavrayışımızı geliştirmekle kalmaz; aynı zamanda bu döneme ait genel geçer bilgi ve yargılarımızın kiminin yeniden düşünölmeye muhtaç olduğunu da gösterir. Tekrarlana tekrarlana bir doğruluk statüsü kazanmış gibi görünen bu genel geçer bilgi ve yargılardan en önemlisi, Türkiye sosyal bilim literatüründeki en baskın paradigmalardan biri olan güçlü devlet tezinin emek tarihçiliği alanına tercümesidir. Bu döneme ait emek tarihi literatürünün büyük ölçüde devletin emeğe yönelik politikalarının tarihi olması bu paradigmanın göze çarpan ilk özelliğidir. Kuşkusuz, bir makro-tarih perspektifiyle devletin çalışma ilişkileri alanında gerçekleştirdiği düzenlemeleri ve bunların etkilerini analiz etmek önemlidir. Bu konuda erken Cumhuriyet dönemi emek tarihçiliği belirli bir birikim sağlamış durumdadır. Ancak, dönemin işçilerinin bu düzenlemeleri deneyimleme biçimlerini anlatının dışında bırakmak, yalnızca resmin bir parçasının eksik olması anlamına gelmemekte; resmin bulanıklaşmasına da sebep olmaktadır. Genç kuşağa mensup bir emek tarihçisinin 2005 yılında yayınlanan ve emek tarihi alanında uzun süredir eser vermiş bir başka tarihçinin sitemkar karşı eleştirisine konu olan (Makal, 2007: 21-44) makalesinde ifade ettiği gibi, sıradan işçiler bu tür anlatılarda kendilerine yer bulduklarında dahi, “siyasal elitlerin emeğe dair politikalarının nesnesi olarak, kendi öznellikleri olmayan, üretim sürecinin pasif faktörleri” olarak ele alınırlar; zira öznellik bu tür anlatılarda neredeyse tamamen devlete has görünür (Akın, 2005: 75). Bu bakış açısına göre, erken Cumhuriyet dönemi işçileri, özellikle de devlet müesseselerinde çalışanlar, devletin üzerlerindeki sıkı denetim ve kontrolü neticesinde sınıf bilinci kazanamamış, işçi sınıfı siyaseti yürütmekten aciz, devletin kendilerine tanıdığı haklardan yararlanmak dışında bir etkinlikleri olmayan bir toplumsal grup olarak resmedilirler.⁴¹

Sendikal siyasetin içerisinde grev hakkı konusundaki farklı görüşleri ele aldığımız bu çalışma açısından değerlendirildiğinde, tarih yazımındaki bu sorunlar devletin sendikal işçiler üzerindeki dışsal kontrolünün sürekli vurgulandığı ve bu kontrolün neredeyse işçilerin zihinlerini ele geçirdiği bir tarihsel dönem imgesi yaratır. Bu imge, işçi sınıfının farklı kesimlerinin siyasal düşünceleri ve fikir ayrılıklarını kendi başına bir analiz konusu olması önünde engeldir. Grev hakkının aleyhinde görüş bildiren işçilerin varlığı, ilk bakışta bu türden bir imgeyi pekiştirir niteliktedir. Ancak, bu görüşlerin dikkatli bir incelemesi, meselenin bu denli basit olmadığını, işçilerin en ağır siyasal baskı ortamlarında

bile görüşlerini ifade etme iradesini gösterdiklerini ortaya koyar. Bu tartışma aynı zamanda, literatürde kimi zaman iddia edildiğinin aksine, işçilerin çıkarlarını devletle özdeşleştiren, devletin emek hakkındaki politikalarının pasif izleyicileri olmaktan öteye geçemeyen bir grup olmaktan uzak olduklarını da göstermektedir. Çalışmaya konu olan dönem tek parti iktidarının sona ermesiyle birlikte devletin niteliğinin de dönüşüm geçirdiği bir dönemdir. Artan siyasi rekabet ortamında, partilerin seçmen kazanmak için birbirleriyle yarış içinde olduğu bir dönemde gerçekleşen grev hakkı tartışmalarını, basitçe partilerin rekabetinin bir yansıması olarak okumak, işçileri bir kere daha anlatının merkezinden uzaklaştırmak, onları siyasal özne olarak kabul etmemek sonucunu doğuracaktır. Kaldı ki, meseleyi bu eksende tartışmak aynı zamanda işçilerin bu dönemde fikirlerini dile getirmekte kullandıkları söylemler, özalgı ve öztemsil biçimleri gibi işçi sınıfı siyasetini anlamak için gerek duyduğumuz araçları ikinci plana atacaktır. Siyasetin toplumsal hayatın tamamına nüfuz ettiği böylesi bir dönemde, grev hakkı konusunda ileri sürdükleri fikirler işçilerin emek politikalarını oldukça yakından takip eden, bu politikaları işyerlerinde ve sendikalarında birbirleriyle ve dışarıdan kişilerle tartışan ve siyasi partiler hakkındaki tercihlerini bunlara göre şekillendiren rasyonel bireyler olduklarını ortaya koyar.

Aynı tarihsel imgenin bir yan ürünü olan başka bir iddia da bu dönemde işçiler lehine yapılan yasal düzenlemelerin işçilerin mücadele sonucu kazandıkları haklar olmadığıdır. Bu iddiayı mümkün kılan etkenlerden biri, devletin özneliğini merkeze koyan makro tarih çalışmalarının erken Cumhuriyet dönemi devleti tarafından çizilen çalışma ilişkileri tablosunu yeterince eleştirel bir irdelemeye tabi tutmamış olmasıdır. Bir başka etken de, sanayi kapitalizminin daha erken geliştiği tarihsel örneklerden yola çıkarak görmeyi umduğumuz kolektif mücadele girişimlerinin yokluğunun, mücadelenin topyekun yokluğu olarak yorumlanmasıdır. Örneğin bu çalışmada göstermeye çalıştığımız gibi grev hakkı tartışmaları esnasında, çalışma ilişkileri alanındaki iş ihtilaflarını uzlaştırma süreçlerine sendikaları dahil etmek, İş Mahkemeleri kurmak gibi diğer yasal düzenlemeleri sendikal hareketin talepleri olarak belirlemek bir mücadelenin varlığına işaret etmektedir. Dönemin işçi sınıfı siyaseti hakkındaki kavrayışımızı geliştirilmesi açısından mücadelenin daha gündelik, örtük, parçalı biçimlerini, söylenenler kadar söylenmeyenleri ve satır aralarında söylenenleri de dikkate alan bir perspektifle çalışmamız gerekir.

Bu noktaya bağlantılı olarak sınıf bilincinin bazı kuramsal yaklaşımların dikte ettiği biçimde lineer bir gelişme çizgisinde ilerlediği fikrini de geride bırakmanın zamanı gelmiştir. Bu kavramsallaştırma, aranan sınıf bilincinin bir türlü bulunamaması sebebiyle sürekli olarak bir eksiklik epistemolojisi üretilmesine

neden olmaktadır. Oysa bu makale kapsamında ele alınan örneklerin de gösterdiği gibi, sendikal hareket içinde bulunduğu toplumsal, siyasal ve ekonomik koşulları da göze alarak, grev hakkına toptan bir karşı çıkışta bulunmak yerine, bu hakkın verilmesi için uygun koşulların ortaya çıkmasını bekleme yolunu seçmiştir. İnsan eylemi ve bilincini sonuçları önceden belirlenmiş kategoriler olarak değil, toplumsal olarak şekillendirilmiş olasılıklar olarak kavramsallaştırdığımızda, işçi sınıfı kavramıyla işaret ettiğimiz dünyanın birbiriyle paradoksal bir ilişki içinde gibi görünen pek çok farklı yönelimi barındırdığı görülmektedir. Emek tarihçileri olarak yapmamız gereken, önceden belirlenmiş kategorilerin ötesinde, işçi sınıfı bilincinin karmaşık, kesintili ve çok parçalı yapısını ortaya koymaktır.

Sonnotlar

¹ Bu makalenin yazma sürecini benim için kolaylaştıran Ecehan Balta, Pieter Verstraete ve Damla Keşkeci'ye teşekkür ederim. Elindeki çok sayıdaki arşiv malzemesini benimle paylaşan Yüksel Akkaya'ya, hem bu malzemeler için hem de bu mesleği seçtiğime bir kez daha mutlu olmama vesile olduğu için ayrıca teşekkür ederim.

² Grev hakkı her ne kadar CHP ve DP arasında şiddeti gittikçe artan bir tartışma konusu olmuşsa da, bu tartışmada siyasal rejimin niteliğine ilişkin herhangi bir sorgulama yoktur. Dönemin en etkili ideolojik araçlarından halkçılık ilkesi çerçevesinde, sınıf teriminin anıldığı anlarda bile sınıf mücadelesinin reddine dayalı bir yaklaşım içinde olan DP, grev hakkını siyasal amaçlı bir tutum içinde işçi sınıfı arasında popülerlik kazanmak adına savunmuştur (Gülmez, 1995: 287). Koç'a göre, DP'nin iyi ilişkiler geliştirmeye çalıştığı ABD ve Batı Avrupa ülkelerinde bu dönemde iktidarlar ve sendikalar arasında tesis edilen uyumlu ilişkiler, partinin sendikalara karşı tavrında etkili olmuştur (1986: 103). Çelik ise, Irving Brown'un, işçiler arasında komünist eğilimleri güçlendireceği endişesiyle DP hükümetine sendikaları baskı altında tutmamak ya da komünizmle özdeşleştirmemek konusunda telkinde bulunma gereği duyduğunu aktarır (2010: 128). Bu açıdan CHP ile DP arasında siyasal rejim bağlamında bir devamlılık esastır (Makal, 2002: 59-60).

³ Bu iddia döneme ait pek çok gazete haberinde alıntılanan işçi beyanlarıyla desteklenebilir; ancak bunların arasında bir tanesi bu bağlantıların oldukça açık bir ifadesi olarak alıntılanmayı hak eder: "Dünyamızda olmakta olan ekonomik ve sosyal hadiselerin tesiri altındayız. Bunlar, işçi menfaatini ilgilendiren meseleleri birlikte düşünmeğe bunlar hakkında hiçbir tesire kapılmadan kendimizin bir karara varmasına bizi zorluyor. Bunun için sendikalarımızı kuruyor, teşkilatlanıyor, birlik oluyoruz. Bu suretle demokrasiden hürriyetlerimizi almağa çalışıyoruz. Bu hürriyetlerden en mühimi hiç şüphesiz ki teşkilatlanma hürriyetidir. Fakat bu hürriyetle birlikte grev hakkının işçi sınıfına tanımayan memleketlerde, işçi sınıfı için demokrasi bahis konusu olamaz. Böyle memleketlerde işçi sınıfının hür ve serbest oluşu elleri ayakları bağlı ve fakat her şeyi yapmağa izinli bir adamın hür ve serbest oluşuna benzer. Halbuki demokrasi sınıfların

kanun karşısında eşit haklara sahip olarak haklarını savunabilmeleri hürlüğüdür. İşçi sınıfı için bu hürriyetlerin müeyyidesi de grev hakkıdır ki, bütün medeni ve hür memleketler dünyasında bu hak işçi sınıfına tanınmıştır” (*Hürbilet*, 24.2.1950).

⁴ Meclisteki bu tartışma hakkında 1 Mart 1947 tarihli imzasız bir yazı yayınlanır (gazete kupürü Kemal Sülker’in şahsi arşivinden alınmıştır ve kimi yerlerde okunmaz durumdadır). “Faşist sendika” alt başlıklı yazı, iki partiyi de açıktan destekler nitelikte olmamasına rağmen, özellikle Çalışma Bakanı’nın grev hakkı aleyhinde konuşurken örnek gösterdiği ülkeler (Almanya, İtalya, Japonya, Rusya, Yunanistan, Portekiz ve Uruguay) nedeniyle CHP’yi çok sert eleştirir: “Hay Allah razı olsun şu sayın bakandan: Apaçık, düpedüz totaliter olduğumuzu, diktatörlükle idare edildiğimizi hele şükür resmi bir ağız, resmi bir beyanat sırasında düpedüz, apaçık olarak söyledi. Bundan sonra, ‘grev hakkı’ üzerindeki tartışmalar manasını kaybetmiş oldular.”

⁵ Bakanın Meclis’teki bu konuşması, grev hakkı tartışmaları bağlamında başka bir nedenle daha dikkate değer niteliktedir. Türkiye’de emek ve devlet ilişkisinin sıklıkla dillendirilen kendine özgülüğü bu konuşmada grev hakkının gereksizliği savını desteklemek için kullanılmıştır. Pek çok kez hem kapitalizmden hem de sosyalizmden ayrı bir sistem olarak tanımlanan Türk devletçiliğinin grev hakkını gereksiz kıldığını öne süren bu görüşe göre, grevler emek-sermaye ilişkisinin piyasa mantığına terkedildiği liberal ekonomilerde gerekliydi. Türkiye’deyse devlet işçiler ve işverenler arasında hakemlik görevini yerine getirdiğinden grev hakkı gereksiz bir tartışmanın konusu olmaktan öteye gidemezdi.

⁶ 1947 Sendikalar Kanunu’nun ateşli bir savunucusu olan Sadi İrmak’ın bu konuşmadan dokuz sene sonra kaleme aldığı bir makalede Sendikalar Kanunu’na karşı getirdiği eleştiri ve grev hakkı hakkındaki görüşleri okuyucuya ilginç gelecektir: “Bu kanunun başlıca eksiği, sendikalara meşruiyet verirken onun çalışma vasıtalarından biri olan grev müessesesini reddetmekle kalmayıp greve teşebbüs ve teşviki bile suç saymasıdır... Milletlerarası hukuk kaideleri bakımından grev bir hak olarak tespit edilmiştir. Bu hakkı ancak totaliter rejimler reddetmektedir” (1956: 43-44).

⁷ Bu noktada işçiler ihtilaflarda devletin adaletli olması gerektiğini hatırlatmaktan kendilerini alamazlar: “Bugün devletçi bir rejimde zümrenin kendi kuvvetleriyle arzularına anlaşmalarına liberalizmde olduğu gibi bir ihtiyaç yoktur. İhtilaflarda devletimizin adil bir nazımlık ve adil hakemlik rolü oynaması esastır.” (*Hürbilet*, 16.12.1949)

⁸ Tartışmanın iyiden iyiye hararetlendiği Mayıs 1950 seçimlerinin hemen öncesinde, Çalışma Bakanlığı, CHP’nin bu konudaki tavrını destekler nitelikteki gazete yazılarını *Grev Olayları ve Türkiyemiz adıyla derlemiştir* (Koç, 1986: 136).

⁹ Bu raporun orijinal adı “A Trade Union Mission” olup, 17 Nisan 1951 tarihlidir. Raporun aslı George Meany Memorial AFL-CIO Arşivlerinde bulunmaktadır. Rapor

ve Brown'un Türkiye'deki faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi Aziz Çelik'in *Vesayetten Siyasete Türkiye'de Sendikacılık* kitabında bulunabilir.

¹⁰ DP'nin 1950 genel seçimleri yaklaşırken üzerinde ısrarla durduğu konulardan birinin grev hakkı olduğunu, DPl'i bir milletvekilinin şu sözleri açıkça ifade eder: "İşçi davası halledilmedikçe D.P. davası halledilmiş olmaz." (*Son Posta*, 28.3.1949)

¹¹ Sülker'in kişisel arşivinde bulunan bu gazete kupürlerinin hangi gazeteden kesildiği ne yazık ki belirtilmemektedir. 1951 yılı Temmuz ayının 19'u ile 27'si arasında gazetede yayınlanan bu rapor, Brown'un canlı gözlemleri, işçilerin ağzından kendisine yöneltilen soru ve sorunların detaylı anlatımı kendi başına incelenmeyi hak eder.

¹² Türkiye'de sendikal basın konulu araştırmalarında Yüksel Akkaya ve Selda Bulut Hürbilek'in "CHP'nin işçi tabanı ile arasındaki kopukluğu gidermek, DP'ye kayan işçi kitlesini partiye çekmek ve sendikal örgütlenme alanına müdahale etmek için İşçi Bürosu'nda istihdam edilen Rebi Barkın ve Sabahattin Selek aracılığı ile çıkartıldığını, 11. sayıya kadar sahibinin Barkın olduğunu, bu sayıdan sonra İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'nin yayın organına dönüştüğünü belirtirler (2009:100).

¹³ Grev hakkı aleyhindeki İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'nin Başkanı'nın bu konudaki sözleri meselenin ciddiyetini ortaya koyar niteliktedir, ancak bu beyanı okurken, beyanın yayınlandığı *Hürbilek* gazetesinin de oldukça taraflı yayın yaptığı gözden kaçırılmamalıdır: "Son Saatin sayın muhabiri birliğimize geldiğinde benim de fikrimi sormuştu. Acaba niçin yazmamıştır? Muhakkak hoşuna gitmedi. Fakat bilsin ki grevin acısını o değil, biz çekeceğiz. Çalışma Bakanının Kayseri'deki konuşmasından sonra da Yeni Sabah gazetesinden telefonla beni bulmuş ve aynı şeyi sormuşlardı. O gazete de fikrimi kendisi sorduğu halde yazmadı. Hayret doğrusu! Galiba bu sayın gazeteler bizim namımıza gelin güvey olmak istiyorlar." (*Hürbilek*, 11.11.1949)

¹⁴ Hürbilek burada daha önce bahsi geçen anketi anar ve taraflı davranmakla suçladığı Son Saat'in aksine lehte ve aleyhte tüm görüşleri aktarmakla övünür.

¹⁵ Gazetenin "ilerdeki sosyal gelişmelerimize dair sendika başkanlarının neler düşündüklerini, sendikaların uğradığı güçlükleri umumi efkara duyurmak istedik" açıklamasıyla başlattığı ve "Sendika Başkanlarına (4) Soru" adıyla, 12 Ağustos 1949 ve 2 Aralık 1949 tarihleri arasında yayınladığı bu dizide sorulan dört soru şunlardır: 1) Sendikanız ne gibi müşküllerle karşılaşmaktadır? 2) İşverenlerle olan münasebetlerinizden ve işverenlerin Sendikanıza karşı takındıkları tavırlardan memnun musunuz? Bu husustaki temennileriniz nelerdir? 3) Sendika olarak ele aldığınız başlıca davalar nelerdir? Bunların hangilerinde muvaffak oldunuz, hangilerinde olamadınız? Sebepleri? 4) Sendikaların inkişafı için, sendikalar kanununda veya diğer kanunlarda yapılmasını istediğiniz bir bir değişiklik var mıdır? Varsa nelerdir? (*Hürbilek*, 12.12.1949) değişiklik var mıdır? Varsa nelerdir? (12 Ağustos 1949)

¹⁶ Dönemin çalışma ilişkileri alanında önemli akademik figürlerinden Cahit Talas, bu kurulların yapısı hakkında şunları yazmıştır: “Bağımsız olması gereken hakemlerin, çoğunlukla yürütme organına bağlı kimseler olmaları ve asıl ilgililerin tahkim aşamasında tamamıyla ihmal edilmiş bulunmaları aşırı bir devlet paternalizminin görüntüsünden başka bir şeyi belirlememekte idi” (Talas, 1992: 382).

¹⁷ İhtilaf süreçlerinin uzunluğu hakkında başka bir gözlem, sendikaların bir haftada halledilmesi şartıyla uzlaşmaya da sıcak baktıklarını; ancak hükümetin herhangi bir süre tanımlamadığını ve dolayısıyla uzlaşma davalarının çok uzun sürdüğünü belirtir. 4 Nisan 1952 tarihli, İsviçreli bir sendikacı olduğu belirtilen A.J. Fischer imzalı, “Bir Yabancı Gözü ile Sendikalara Bir Bakış” adını taşıyan ve gazete adı belirtilmeyen bu gazete kupürü Kemal Sülker arşivinde bulunmuştur.

¹⁸ Toydemir’in kendi ağzından kaleme alınan ve USTE Kemal Sülker arşivinde bulunan bu belge başlıksızdır. Üzerine 4.1.1952 tarihi atılmış, ancak bu tarihin yanına (?) konulmuştur.

¹⁹ 3008 Sayılı İş Kanunu’nun toplulukla iş ihtilafları konulu 77. maddesinde geçen ‘mer’i iş şartları’ ifadesi, bir kısım otoritelerce ancak ihtilafın çıktığı iş yerlerinde fiilen tatbik edilen çalışma şartlarının ihtilafa konu olabileceği yönünde yorumlanmıştır. Dolayısıyla “işçilere yemek verilmesi veya çocuk zammı ödenmesi usulü tatbik edilmeyen bir iş yerinde, işçilerin, yemek verilmesi ya da çocuk zammı ödenmesi mevzularında toplulukla iş ihtilafı çıkarmaları” mümkün olmamıştır (Coşkundeniz, 1955: 63).

²⁰ Toplulukla iş ihtilaflarında işçi mümessillerinin durumu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Coşkundeniz, 1955: 67-68

²¹ USTE Kemal Sülker arşivinde bulunan bu belge tarihsizdir. Enstitü’nün 1955 yılında kurulduğu ve raporda sunulan veriler 1959 yılını kapsadığı için, 1960’ların başında yazıldığı tahmin edilebilir.

²² Erken Cumhuriyet Dönemi emek tarihinin önemli figürlerinden olan Ahmet Topçu, 1950 yılında yapılan genel seçimlerde DP’den milletvekili seçilmiştir. Kendisi hakkında ayrıntılı bilgi Aziz Çelik’in *Vesayetden Siyasete Türkiye’de Sendikacılık* ve Hakan Koçak’ın *Camin İşçileri* adlı çalışmalarında bulunabilir (2014: 466-471).

²³ Gazetenin yayın politikasına uygun düşecek biçimde, bu cevapların hemen yanındaki sütunda, yine Niyazi Can imzasıyla yazılmış, grevin mevcut durumda hiçbir fayda sağlayamayacağını savunan ve lokavt tehlikesini hatırlatan bir makale yer alır.

²⁴ Bahsi geçen mektuplaşmalar, 16 Aralık 1949’da Teber’in açık mektubuyla başlar ve Topçu’nun son cevabını verdiği 24 Şubat 1950’de sona erer.

²⁵ Grev hakkı konusunda devlet fabrikalarında çalışan işçilerle özel sektörde çalışan işçiler arasında fark olduğu tespiti Brown’un yukarıda alıntılan raporunda da bulunur:

“Bu dava ile alakalı işçilerin adedi, bağlı oldukları sanayi şubesinin hususi yahut devlet kontrolü altında olmalarına göre değişmektedir. Kayıtsız şartsız grev hakkının tanınmasını, devlet veya amme hizmetinde çalışanlardan ziyade, hususi müesseselerde çalışanlar desteklemektedir.”

²⁶ 1932 ile 1950 yılları arasında Sümerbank Bakırköy Bez Fabrikası üzerine yazdığım doktora tezinde elde ettiğim arşiv malzemesi, Bilgin’i ve o dönem yapılan Sümerbank idaresini olumlu gösteren başka karşılaştırmaları destekler nitelikte değildir. Gerçekten de, 1940’lı yıllar, özellikle DP’nin liberal politikalarının giderek popülerleşmesi ile birlikte devlet fabrikalarının kurtarılmış bölgeler olarak resmedildiği bir dönemdir. Devletin ve matbuatın bu türden iddiaları emek tarihçileri tarafından da yeterince eleştirilmeden kabul edilmiş, maalesef literatürde bu konu üzerine genel geçer bilgi ve yargıların doğruluk statüsü kazanmasına neden olmuştur. Devlet fabrikalarındaki çalışma koşulları, ücretler, sosyal yardımlar gibi konuların, yeni ulaşılan arşiv malzemelerini de kullanarak yeniden değerlendirilmesi, erken Cumhuriyet dönemi emek tarihçilerinin önünde önemli bir görev olarak durmaktadır.

²⁷ Burada dikkat edilmesi gereken bir başka nokta, bu metnin yayımlanmasından üç hafta önce aynı gazetede yayımlanan Çalışma Bakanı’nın konuşmasıyla bu mektubun taşıdığı söylemsel benzerliklerdir (*Hürbilet*, 14.10.1949). Bakan konuşmasında grevler ve lokavtları aynı yaprağın iki yüzü olarak anarken, işçi “paraların yazı turası” ifadesini tercih etmiştir. İlginç olansa, işçinin bu fikri Bakan’a kendisinin aynı yılın Mart ayında Eminönü Halkevi’nde sendika yöneticilerinin katıldığı bir toplantıda vermiş olduğu iddiasıdır. Bu toplantıda Yunus Çimento fabrikası işçilerini temsil ettiğini söyleyen Can, grev hakkı konuşulurken kendisinin lokavt hakkının unutulmaması için “yalvarırcasına ve ısrarla rica ettiğini” anlatır. Kendisinin iddiasına göre Bakan bu fikri not etmiş ve meseleyi bir de bu açıdan inceleyeceğine dair işçiye söz vermiştir. Bu iddianın doğruluğunu kabul edersek, işçiler ve hükümet arasında fikir ve söylemlerin dolaşımı açısından, dönemin dinamik bir resim verdiğini söyleyebiliriz. Yine işçinin mektubundaki gururlu ton, işçilerin muhatap alınmaktan duydukları memnuniyetin bir ifadesi olarak görülebilir. Bu anlatının kamuoyuyla paylaşılmasının emek hareketine ihtiyaç duyduğu kendine güven duygusunu kazandırmak amacını taşımış olduğu da iddia edilebilir. Aynı işçinin, kendine güvenli tonda devam ettiği ifadesinde Bakan’ın bahsi geçen konuşmasını beğendiğini ifade etmesi, bu küçük örnek üzerinden erken Cumhuriyet Dönemi işçisinin devletle, vatandaş olarak ciddiye alınma duygusu üzerinden kurduğu ilişkinin ipuçlarını sunması bakımından da önemlidir.

²⁸ USTE Kemal Sülker arşivinde bulunan, üzerine tarih atılmamış ancak içeriği itibarıyla 1949 ya da 1950 yıllarına ait olma olasılığı yüksek, el yazısı ile yazılmış, İbrahim Güzelce imzalı bu altı sayfalık mektup canlı anlatımla dikkat çeker.

²⁹ Sendikaların mali durumunun kötülüğü büyük ölçüde ücretlerin düşüklüğünden kaynaklanmaktadır. Bu durumun grev hakkı tanınsa bile pratikte grev yapmayı oldukça zorlaştıracağını, yukarıda alıntılanan 4 Nisan 1952 tarihli ve A. J. Fischer imzalı “Bir

Yabancı Gözü ile Sendikalara Bir Bakış” adlı metin şöyle açıklar: “Ücretler o derece düşüktür ki, muzafferane grevler yapılabilmesi için gereken fonun temin edilmesi bir hayli zamana mütevakıftır.” Alpaslan Işıkli ise sendikaların bu dönemde mali bakımdan zayıf olmalarını, sendikaların başlıca mal kaynaklarının İş Kanunu’na göre işçilerden kesilen para cezalarının oluşturduğu fon olmasıyla açıklar ve ekler: “Ne var ki bu fon da çoğu zaman siyasal iktidar tarafından, sendikaları baskı altında tutma ve bağımlılaştırma girişimlerinin bir aracı olarak kullanılmıştır” (1992: 335).

³⁰ Bakanın Adana nutku üzerine bir işçinin “Çalışma Bakanını ağzını öpeyim. Bu tabiri kasten kullanıyorum. Bakan o kadar güzel söylemiş, o kadar güzel hislerimize tercüman olmuş ki” sözleri bu fikirdaşlık iddiasının en güçlü örneği olarak görülmektedir (*Hürbilek*, 11.11.1949).

³¹ Bakanın bahsettiği toplantı, İstanbul Tekstil Sanayi İşçileri Sendikası’ndan istifa eden Ayvansaray Şubesi işçilerinin 20 Ocak 1950’de yaptıkları kongredir. Bu kongre neticesinde işçiler bakana grev istediklerini belirten bir telgraf göndermişlerdir. Bu grup sonradan İstanbul İşçi Sendikaları Birliği’nden kopan diğer sendikalarla birleşecek ve Hür İşçi Sendikaları Birliği’ni kuracaktır.

³² Bu Birlik, grev hakkı tartışmaları nedeniyle Birlik’ten ayrılan sendikacıların kurduğu Hür İşçi Sendikaları Birliği ve 1950 genel seçimlerinden kısa bir süre sonra bu iki birliğin birleşmesi süreci için bkz: Koçak, 2014b.

³³ İşçi Sendikaları Başkanı Zühtü Tetey’in, Birlik’ten istifa eden işçilerin Çalışma Bakanı’na gönderdikleri telgraftan sonra verdiği bir beyanda, İhsan Altınel için söyledikleri, grev tartışmalarının işçilerinin siyasal tercihleri üzerindeki etkisini apaçık ortaya serer: “Daha dün denecek kadar yakın bir zamanda grevin işçi arkadaşlarımız aleyhine bir silah olacağını, bunun hiçbir surette işçinin tabii hakları arasında sayılmayacağını iddia eden İhsan Altınel’in telgraf meselesi samimiyet derecesini gösteren güzel bir miyardır” (*Hürbilek*, 27.1.1950). 1950 genel seçimlerinde milletvekili seçilen İhsan Altınel, 1951 yılının Temmuz ayında grev hakkının çeşitli kısıtlarla yasalaşması tartışmaları sürerken bu sefer tam tersi bir eleştiriye uğramıştır: “Bugün işçi milletvekili olan İhsan Altınel duysun ki, biz işçiler sıkıntı içindeyiz. Hür İşçi Sendikaları Birliği zamanında karlar lapa lapa yağarken o bütün işçilerinin yalınayak aramıza karışarak yaptığımız toplantılarda “mutlaka grev isteriz!” diye bağırırken, İhsan Altınel yumruklarını masaya vurur “mutlaka grev isteriz!” derdi. Halbuki şimdi tahditli bir grevle karşılaştık. Duy! Her işçi seni oraya, bizim dertlerimizle alakadar olasin diye gönderdi.” (*Gece Postası*, 24.7.1951) Yine aynı haberde, benzer bir eleştiri, DP’li milletvekili Ahmet Topçu için de yapılır. Sendikal hareket içinde yetişen işçi milletvekillerinin, bu dönemde, aralarında kurulmalarına kendilerinin de vesile olduğu sendikalarla ilişkileri üzerine detaylı bir araştırma yapılmayı beklemektedir.

³⁴ “İşçi Grev İstemiyor Sözü İşçileri Hayrete Düşürdü”, 20 Ocak 1950. USTE Kemal Sülker arşivinden çıkan bu gazete kupürünün hangi gazeteye ait olduğu belirtilmemiştir.

Ayrıca kupürün sol tarafında bir kesik olduğundan metinde (?) olarak belirtilen kısım okunamamaktadır.

³⁵ Bu yedi sendika şunlardır: İstanbul Basın Teknisyenleri Sendikası, İstanbul Hür Mensucat Sanayi İşçileri Sendikası, İstanbul Tütün İşçileri Sendikası, Elektrik ve Motörlü Vasıtalar İşçileri Sendikası, Ortaköy Tütün İşçileri Sendikası.

³⁶ Bu haber aynı zamanda İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'nin CHP'nin propaganda aracı olarak nitelenmesine cevap olarak Birliğin yazdığı cevap mektubunu da içerir. Mektubu içinde geçtiğini iddia ettiği hakaretler sebebiyle savcılığa gönderen gazete yönetimi, verdiği cevapta Birliğin temsiliyet gücünü sorgular ve CHP ile Birlik arasındaki yakın ilişkilerin varlığı konusundaki ısrarlarını sürdürür.

³⁷ USTE Kemal Sülker arşivi, 1 Nisan 1950 tarihli belge.

³⁸ "Çalışma Bakanının Beyanatu İyi Karşılandı"

³⁹ "İşçileri istismar", *Vatan*, 22 Ocak 1950. DP siyasetinin bir yandan grev hakkını savunurken, bir yandan da işçilere komünist damgası vurulmasına karşı sert tepkiler izleyen yapısının erken bir örneğini Fuad Köprülü verir: "Köprülü...grev hakkını harici düşünceler ve içerde sükûnu temin etmek bahanelerile işçiye tanımamış olanların yanıldıklarını, çünkü Türk işçisinin vatanperver, kahraman evlatlar olduğunu ve harici tehlike karşısında herkesten evvel seve kanını akıtacağını söylemiştir." ("Mareşalin İthamlarına Köprülü'nün Cevabı", *Vatan*, 17 Ağustos 1948)

⁴⁰ Aynı günlerde, CHP'nin işçi meselelerinden sorumlu olan Rebi Barkın, meşhur telgraf meselesine değinmeden fakat onu ima ederek gelişmeleri değerlendirirken, komünizmi de üstü örtük biçimde bu gelişmelerin sebebi olarak işaret eder ("İşçileri Tahrikçilere Karşı İnfiallerini Açıklıyor", *Ulus*, 23 Ocak 1950): "Son günlerde yapılan bazı işçi sendikaları toplantılarında sırf Hükümetin icraatını kötölemek gayreti güden münferid bazı temayül hissedilmekte, işçi davasını kül halinde halletmeğe azmetmiş olan Hükümetin bu iyi niyetine karşı baltalayıcı bir hava yaratılmaya çalışılmaktadır. Fakat yürüyeceği yolu çok iyi bilen Türk işçisi toplantılarında bu gibi temayüller yaratılmasına dahi müsaade etmemekte ve bilinmez ne gibi tesirler altında grev lehine konuşan bir işçiye topyekun cevap vererek onun fikrini reddetmektedirler."

⁴¹ İşçi sınıfının bu şekilde resmedildiği çalışmalardan bazı örnekler şunlardır: "Türkiye'de işçi sınıfının siyasi alandaki önemsizliği kuşkusuz ülkenin sanayileşme düzeyi ile ilgili özelliğinden bağımsız değildir. Sanayileşme gecikmiş olduğu içindir ki demokrasinin bir siyasal üstyapı kurumu olarak benimsenmesi süreci içinde, temelde sanayileşme düzeyi ile bağlantılı olan sendikacılık hareketinin belirleyici etkileri, önemsiz ve sınırlı kalmıştır... Türkiye sendikacılığının niteliksel yapısıyla ilgili başlıca özelliği, kuruluş ve gelişiminin esas olarak sınıf bilinci temeli üzerinde gerçekleşmemiş olmasıdır" (Işıklı, 1992: 327); "Bu dönemde [1930'larda] bu tür işçi-işveren-Devlet ilişkisi içinde işçinin kendisini 'devlet memuru' gibi saydığına Devlet'i kendini 'iş sahibi yapan Baba' gibi gördüğüne tanık

oluyoruz.” (Güzel, 1990 :19); “Türk sendikacılığı, batı ülkelerinde olduğu gibi işçi sınıfı tarafından verilen mücadeleler sonucu varlığını kabul ettirmiş bir oluşum değildir... Bu bakımdan Türk sendikacılığı doğuşu itibarıyla ne ‘ideolojik’ bir temel üzerine oturmuş, ne de ‘sınıf bilinci’ taşıyan bir hareket olmuştur... Sendika liderleri kendi inisiyatifleriyle ne sendikacılığa bir şekil verme imkanı ne de siyasal partilerle bilinçli bir şekilde ilişki kurma fırsatı bulmuştur” (Mahiroğulları, 2003: 2,24). “Devlete bağlı işçi sınıfı emekle sermaye arasında ortaya çıkabilecek potansiyel çatışmaların devlet eliyle belli bir düzene konulmasına olanak verdi” (İnsel, 1996: 228).

Kaynakça

Akın Y (2005). Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihçiliğinde Katkı: Yeni Yaklaşımlar, Yeni Kaynaklar. *Tarih ve Toplum*, 73-111.

Akkaya Y ve Bulut S (2009). *Türkiye’de Sendikal Basın: Demokrasi ve Çalışma Yaşamı (1946-1960)*. Tübitak Proje No: 108K281.

Coşkundeniz İ (1955). Toplulukla İş İhtilafları, Hazırlanması ve Yürütülmesi. *Sosyal Siyaset Konferansları*, 7. Kitap, 61-83.

Çelik A (2010). *Vesayetden Siyasete Türkiye’de Sendikacılık (1946-1967)*. İstanbul: İletişim.

Gülmez M (1995). *Meclislerde İşçi Sorunu ve Sendikal Haklar (1909-1961)*. Ankara: Öteki.

Güzel M Ş (1990). 1940’larda İşgücünün (İşçilerin) Özellikleri. *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, (119), 18-22.

Hale W (1980). Ideology and Economic Development in Turkey 1930-1945. *Bulletin British Society for Middle Eastern Studies*, 7 (2), 100-117.

Irmak S (1956). Memleketimizde Çalışma Meseleleri. *Sosyal Siyaset Konferansları*, 8. Kitap, 42-45.

Işıklı A (1992). Ücretli Emek ve Sendikalaşma. Schick, I C ve Tanak, E H (der), *Geçiş Sürecinde Türkiye*. İstanbul, 326 – 353.

İnsel A (1996). *Düzen ve Kalkınma Kısacasında Türkiye: Kalkınma Sürecinde Devletin Rolü*. İstanbul: Ayrıntı.

Kasaba R (1993). Populism and democracy in Turkey, 1946-1961. İçinde: Ellis Goldberg, Reşat Kasaba ve Joel Migdal (der), *Rules and Rights in the Middle East: Democracy, Law, and Society*. Seattle, WA: University of Washington Press, 43-68.

Akgöz G (2014). İşçiler Greve Karşı: 1947 Sendikacılığının İlk Yıllarında Grev Tartışmaları. *Mülkiye Dergisi*, 38 (4), 121-158.

- Koç Y (1990). 1947 Sendikalar Yasası. *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, 121, 10-14.
- Koç Y (1986). "Türkiye'de 1936–1960 Döneminde İşçi Hakları" *Türkiye Yol-İş Sendikasının Türkiye'de İşçi Hakları* Kitabından Ayrıbasım. Ankara.
- Koçak M H (2014a). *Camın İşçileri: Paşabahçe İşçilerinin Sınıf Olma Öyküsü*. İstanbul: İletişim.
- Koçak M H (2014b). İşçi Hareketinin Örgütsel Kapasitesi ve Ölçeksel Strateji Bağlamında İstanbul İşçi Sendikaları Birliği Örneği (1948-1962). *Çalışma ve Toplum*, 53 – 102.
- Mahiroğulları A (2003). Türkiye'de Sendika – Siyasi Parti İlişkileri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (46), 1- 27.
- Makal A (1999). *Türkiye'de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1920 – 1946*. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Makal A (2002). *Türkiye'de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1946 – 1963*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Makal A (2007). *Ameleden İşçiye: Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihi Çalışmaları*. İstanbul: İletişim.
- Sunal İ (2004). Populism and Patronage: Democrat Party and its Legacy in Turkey. İçinde: *State, Society and Democracy in Turkey*, İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, 121-134.
- Sülker K (1976a). *Türkiye'de İşçi Hareketleri*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Sülker K (1976b). *Türkiye'de Grev Hakkı ve Grevler*. İstanbul: Gözlem.
- Sülker K (2004). *Türkiye Sendikacılık Tarihi*. İstanbul: Tüstav.
- Talas C (1992). *Türkiye'nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt VI, s. XX, Oturum: 20.02.1947.
- Yıldırım S (2008). Demokrat Parti ve Dönemi: Sol Tarihyazımında 'Kayıp' Zamanın İzinde. *Praksis*, 18, 23-42.

Gazete Arşivi

Akşam (14.5.1935). Türkiye'de Sınıf Mücadelesi Olmayacak.

Akşam (27.1.1950). İşçi Meseleleri Hakkındaki İddialara Bir Cevap.

156 Akgöz G (2014). İşçiler Greve Karşı: 1947 Sendikacılığının İlk Yıllarında Grev Tartışmaları. *Mülkiye Dergisi*, 38 (4), 121-158.

Akşam (28.1.1950). Grev Hakkı.

Akşam (28.1.1950). İstanbul İşçi Sendikası.

Cumhuriyet (4.2.1950). İşçi Temsilcileri Ankarada Toplanamadı.

Cumhuriyet (5.2.1950). Grev meselesi C.H.P.yi müşkül duruma soktu.

Gece Postası (24.7.1951). İş ve İşçi Aleminden Röportajlar: Muhtelif İşçi Toplantılarında İşçi Milletvekilleri Tehdit Edildi.

Hürbilet (16.2.1949-16.3.1949). Grev Hakkında Resimli Anket.

Hürbilet (12.8.1949-2.12.1949). Sendika Başkanlarına (4) Sual.

Can, N (1949). İşçi Gözü İle: Grev. *Hürbilet*, 4 Kasım.

Can, N (1949). İşçi Gözü İle: Grev ve lokavt nedir? *Hürbilet*, 11 Kasım.

Hürbilet (11.11.1949). Çalışma Bakanı'nın Adana Nutku: Bakan grev hakkının tanınmasından doğacak mahzurları bir daha tekrarladı.

Hürbilet (11.11.1949). Çalışma Bakanının Beyanını İyi Karşıladı.

Hürbilet (14.11.1949). Çalışma Bakanı Ş.Sirer'in Kayseri Nutku.

Hürbilet (18.11.1949). Eski bir Grevci ile Konuştum.

Hürbilet (16.12.1949). Anketimizin Uyandırdığı Derin Alaka.

Hürbilet (16.12.1949). Grev, sadece enerji israfıdır.

Hürbilet (16.12.1949). Grev, sadece enerji israfıdır.

Hürbilet (13.1.1950). Ahmet Topçu'nun Cevabı.

Hürbilet (27.1.1950). Ahmet Topçu'ya Son Cevabım.

Hürbilet (27.1.1950). Zühtü Tetey'in Beyanını.

Hürbilet (24.2.1950). *Grev Mevzuunda A.Topçunun Cevabı*.

Son Posta (28.3.1949). İşçinin Grev Hakkı Müdafaa Edildi.

Vatan (28.1.1950). Grev meselesi tekrar Mecliste münakaşalara sebep oldu.

Vatan (28.1.1950). Zonguldak İşçileri

Vatan (2.2.1950). Karabük İşçileri.

Vatan (2.2.1950). Müstakil Sendikalar Grev Hakkı İstiyor.

Vatan (3.2.1950). Grev İstemeyenlerin Mitingine İzin Verilmedi.

Vatan (4.2.1950). Karabükte Baskılar.

Vatan (16.3.1950). Karabük İşçilerinin Erişirgil'e Şikayeti.

Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsü Kemal Sülker Arşivi'nden alınan belgeler

“Çalışma Bakanı Bugünkü Rejimimizin Totaliter Vasfını Belirtti” (1.3.1947) (USTE Kemal Sülker Arşivi)

“İşçi Grev İstemiyor Sözü İşçileri Hayrete Düşürdü” (20.1.1950) (USTE Kemal Sülker Arşivi)

1 Nisan 1950 tarihli, Hür İşçi Sendikaları Birliği Kuruluş Bildirgesi içerikli belge.

“Hakkımızı İstiyoruz” başlıklı, 11.12.1950 tarihli gazete kupürü.

Sedat Toydemir imzalı, 4.1.1952 tarihli, Uluslararası çalışma Örgütü toplantısı konuşma metnini içeren belge.

A.J.Fischer imzalı, 4.4.1952 tarihli, “Bir Yabancı Gözü ile Sendikalara Bir Bakış” adlı belge.

Melih Göktan imzalı, tarihsiz, “Türkiye’de İş İhtilafları ve İşgücü ile Münasebetleri, Yakın ve Orta Doğu Çalışma Enstitüsü Yayınları No.1072” başlıklı belge.

Türk İşçi Sendikaları Hakkında Rapor, 19-27.7.1951.